

EKONOMİK KRİZ KISKACINDA LÜBNAN: KIRILGANLIKLAR VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

ALİM FARUK YARAŞLI

Telif Hakkı

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2020

Bu çalışmaya ait içeriğin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu çalışmada yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

ISBN: 978-625-7219-02-0

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi

Adres : Mustafa Kemal Mah. 2128 Sk. No: 3 Çankaya, ANKARA

Telefon : +90 850 888 15 20 Faks: +90 312 430 39 48

Email : info@orsam.org.tr

Fotoğraflar: Anadolu Ajansı (AA)

“Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 5'inci maddesinin ikinci fıkrası çerçevesinde bandrol taşıması zorunlu değildir”

EKONOMİK KRİZ KISKACINDA LÜBNAN: KIRILGANLIKLAR VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

Yazar Hakkında

Alim Faruk Yaraşlı

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü'nden 2019, Uluslararası İlişkiler (yan dal) Bölümü'nden 2020 yılında mezun olmuştur. Bununla birlikte aynı fakültede Maliye (çift anadal) Bölümü'nde öğrenimini sürdürmektedir. Uluslararası iktisat, kamu ekonomisi, büyüme ve kalkınma başlıca ilgi duyduğu alanlardır. ORSAM Ekonomi Çalışmaları Direktörlüğü'nde bursiyer olarak görev yapmaktadır.

Eylül 2020

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	4
2. DEMOGRAFİK YAPI VE SİYASİ SİSTEM	4
2.1. Demografik Yapı	4
2.2. Siyasi Yapı.....	5
3. EKONOMİK GENEL GÖRÜNÜM	7
3.1. Büyüme	7
3.2. Sektörel Yapı	7
3.3. Doğal Kaynaklar ve Çevre Sorunları	8
3.4. İstihdam.....	9
3.5. Enflasyon	10
4. KAMU MALİYESİ	10
4.1. Kamu Harcamaları	10
4.2. Kamu Gelirleri	12
4.3. Kamu Mali Dengesi ve Borçlanma.....	14
5. ÖDEMELER DENGESİ	14
5.1. Cari Hesap.....	15
5.1.1. Ticaret Dengesi	16
5.1.1.1. Mal İthalatı.....	16
5.1.1.2. Mal İhracatı	17
5.1.2. Hizmet Dengesi.....	17
5.1.2.1. Hizmet İthalatı	17
5.1.2.2. Hizmet İhracatı.....	17
5.1.3. Birincil ve İkincil Gelir Dengesi	18
5.2. Sermaye Hesabı ve Finansal Hesap	18
5.3. Net Hata Noksan	18
6. DIŞ BORÇLAR	19
6.1. Borçların Yapısı.....	19
6.1.1. Kamu ve Kamu Garantili Dış Borçlar	19
6.1.2. Özel Sektör Borçları	20
6.2. Faiz Ödemeleri	20
6.3. Borçların Sürdürülebilirliği.....	20

7. SURIYE İÇ SAVAŞI'NIN LÜBNAN EKONOMİSİNE ETKİSİ	21
8. EKONOMİK KRİZİN TOPLUMA YANSIMALARI	23
8.1. Protestolar	23
8.1.1. Çöp Protestoları (2015).....	23
8.1.2. Ekim 2019 Olayları.....	24
8.2. Dolarizasyon ve Hayat Pahalılığı	25
9. ÇÖZÜM ARAYIŞLARI	26
9.1. CEDRE Konferansı.....	26
9.2. IMF ile Görüşmeler.....	29
9.3. Çin Alternatifi	33
9.4. Beyrut Limanı Patlaması ve Çözüm Arayışları.....	34
10. SONUÇ	36
SON NOTLAR	38
ŞEKİL VE TABLOLAR	
<i>Şekil 1: Lübnan Haritası</i>	6
<i>Şekil 2: Lübnan GSYH ve Kişi Başı GSYH Büyüme Oranı (2005-2018) (%)</i>	7
<i>Şekil 3: Lübnan Münhasır Ekonomik Bölgesi</i>	8
<i>Şekil 4: Enflasyon ve İşsizlik Oranları (2011-2018)</i>	10
<i>Şekil 5: Cari Denge/GSYH Oranı (%)</i>	15
<i>Şekil 6: Net Hata ve Noksan/ GSYH (%)</i>	18
<i>Tablo 1: GSYH'ye Oran Olarak Lübnan Bütçe Dengesi 2011-2018 (%)</i>	11
<i>Tablo 2: Lübnan Bütçe Dengesi (milyar Lübnan poundu)</i>	12
<i>Tablo 3: Kamu Gelirlerinin Dağılımı (%)</i>	13
<i>Tablo 4: Vergi Gelirlerinin Dağılımı (%)</i>	13
<i>Tablo 5: Lübnan Ödemeler Dengesi (2015-2018, milyon dolar)</i>	15
<i>Tablo 6: Ticaret Dengesi (milyar dolar)</i>	16
<i>Tablo 7: 2018 Yılı Toplam Dış Borçları (milyar dolar)</i>	19
<i>Tablo 8: DB ve IMF borçluluk kriterleri ve Lübnan'ın 2018 değerleri (%)</i>	27
<i>Tablo 9: Suriye İç Savaşının Lübnan Ekonomisine Etkisi (%)</i>	21
<i>Tablo 10: Lübnan'daki Kayıtlı Suriyeli Mülteci Nüfusu (2013-2020)</i>	22
<i>Tablo 11: CEDRE Ülkelerin Kaynak Taahhütleri (milyon dolar)</i>	28

1. Giriş

İç savaşın bittiği 1990 yılından bu yana Lübnan'ın dış borç stoku artma eğiliminde olmuş, en nihayetinde ülkenin kamu borcu GSYH'sinin yaklaşık %175'ine¹ denk gelen 90 milyar doları aşmıştır. Özellikle siyasi yapının da etkisiyle artan cari harcamaları karşılamak için borçlanma yoluna gidilmesi, borçları sürdürülemez hâle getirmiş; nihayetinde hükümet 9 Mart 2020'de vadesi gelmiş borçlarını ödeyemeyecek konuma gelmiştir.

Lübnan'daki siyasi sistemin din ve mezhep temelinde kurulmasının yol açtığı yönetim zafiyetinin yanı sıra 2011 yılında çıkan Suriye İç Savaşı'na bağlı olarak ortaya çıkan mülteci akını ve diğer olumsuz etkenler ekonomik krizi daha da derinleştirmiştir.

Bu çalışmada ülkenin demografik, siyasi ve ekonomik yapısı hakkında bilgi verilerek ulaşılabilen veriler ışığında; Lübnan'ın kamu ve ödemeler dengesi açıkları, bunların sonucu olarak dış borçları ve bu borçların finansman çabaları incelenmiştir. Bunun yanı sıra, ekonomik daralma sürecinin hanehalkına yansımaları sonucunda ortaya çıkan önemli toplumsal olaylara da değinilmiştir.

Çalışmada esas itibarıyla Dünya Bankası, IMF ve Lübnan Maliye Bakanlığı verileri kullanılmıştır. Ancak çalışma esnasında gerek kullanılan veri kaynakları içerisinde gerekse veri kaynaklarının kendi içerisinde tutarsızlıklar görülmüştür. Bu tutarsızlıkların bir kısmının, yerli paranın dolar cinsinden resmî fiyatı ile piyasa fiyatı arasındaki makasın yüksek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

2. Demografik Yapı ve Siyasi Sistem

2.1. Demografik Yapı

Lübnan'da 2020 Ocak ayı itibarıyla yaklaşık

6,83 milyon insan yaşamaktadır. Bu nüfusa ülkede bulunan Filistinli ve Suriyeli mülteciler de dâhildir. Ülkedeki kadın-erkek oranı dengeli bir yapıda olup 2018 verilerine göre ülke nüfusunun %49,71'ini kadınlar oluşturmaktadır. Ülkenin yaş dağılımına bakılırsa nüfusun %26,10'unu 0-14 yaş grubu, %66,90'ını 15-64 yaş grubu, geriye kalan %7'yi ise 65 ve 65 yaş üstü insanların oluşturduğu görülmektedir.

Birleşmiş Milletler (BM) verilerine göre Lübnan 880.414² Suriyeli (31.07.2020 itibarıyla), 476.033³ Filistinli (31.12.2019 itibarıyla) kayıtlı mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. Bununla birlikte, merkezî hükümetle BM sayıları arasında bir tutarsızlık bulunmakta, merkezî hükümet daha az mülteci olduğunu iddia etmektedir. Birleşmiş Milletler Filistinli Mültecilere Yardım Ajansının (UNRWA) Mart 2016'da yayımladığı verilere göre ülkede 459.292 Filistinli mülteci yaşadığını açıklarken; 2017'de Filistin Merkez İstatistik Bürosu ve Lübnan Merkez İstatistik İdaresinin desteğiyle Lübnan-Filistin Diyalog Komitesi ile ilgili rapora dönemin Başbakanı Hariri, ülkede 174.472 Filistinli mültecinin yaşadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte İçişleri Bakanlığı ve belediyeler tarafından Aralık 2016 rakamlarına göre Lübnan'da kayıtlı 592.711 kayıtlı Filistinli mülteci yaşamaktadır.⁴

Mülteci nüfusu dışarda tutulduğu takdirde etnik köken olarak homojen bir yapı arz eden ülke nüfusunun %95'i Arap iken %5'i ise Ermeni ve diğer etnik unsurlardan oluşmaktadır. Ancak ülkenin siyasal sisteminin üzerine inşa edildiği dini/mezhebî yapı heterojendir. Lübnan nüfusunun yaklaşık %61,1'i Müslüman (%30,6 Sünni, %30,5 Şii- küçük bir Alevi-İsmaili grup) iken %33,7'si Hristiyan (Marunî Katolik), %5,2'si Dürzi'dir.⁵

2.2. Siyasi Yapı

Lübnan'ın borçlarını ödeyemez hâle gelmesinde kötü yönetimin etkisi büyüktür. Kötü yönetimin bir sebebi de etkin bir siyasi organizasyon yapısının olmamasıdır. Verimsiz siyasi yapının kökenleri 19.yy'a dayanmaktadır.

Osmanlı Devleti bölgeyi bir emirlik şeklinde yönetirken, devletin güç kaybına paralel olarak 18. yüzyılın sonlarından itibaren Batılı devletler bölgede nüfuz elde etmek için irki, dinî ve mezhepsel farklılıkları kullanmaya başlamıştır. Özellikle Fransa'nın Marunileri, İngilizlerin ise Fransız nüfuzunu baskılamak için Dürzileri desteklemesi 1840'a gelindiğinde bölgedeki karışıklıkları iyice körüklemiştir. Maruniler ile Dürziler arasında vergilendirme ve vergilerin toplanması hususundaki gerginlikler silahlı çatışmalara dönüşmüştür. Bu durum karşısında Lübnan; önce doğrudan merkezî yönetime bağlanılmaya çalışılmış ancak başarısızlığınca Avusturya, Fransa İngiltere, Prusya ve Rusya'nın da desteği alınarak 1843'te bölgenin kuzeyinin bir Maruni kaymakam, güneyinin ise bir Dürzi kaymakam tarafından yönetilmesini sağlamak üzere iki kaymakamlık kurulmuştur. Yine de yatıştırılmayan karışıklıkların durdurulmasında kaymakamlara yardımcı olmak üzere Dürzi, Maruni, Grek Ortodoks, Grek Katolikleri temsil eden birer üyenin yanı sıra altı hâkimin yer alacağı bir meclis kurulması kararlaştırılmıştır. Böylelikle Lübnan'da Şiiiler hariç çeşitli dinî gruplar yönetimde resmî olarak yer almıştır.⁶¹

Ancak bölgedeki farklı dine ve mezhebe ait grupların farklı Avrupalı devletlerce desteklenmesi bölgedeki ayrışmayı arttırmıştır. 1860 yılında Osmanlı; İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya temsilcileriyle bölgenin yönetimi üzerine başlayan görüşmeler 9 Haziran 1861 yılında sonuçlanırken Lübnan'ın ayrı bir mutasarrıflık olması kabul edilmiştir. Buna göre mutasarrıfın Lübnan dışından, Osmanlı vatandaşı bir Hıristiyan olması

ve mutasarrıfa yardımcı olacak 4 Maruni, 3 Dürzi, 2 Grek Ortodoks, 1 Grek Katolik, 1 Sünni ve 1 Şii olmak üzere 12 üyeli bir meclis öngörülmüştür. Bölge 1915'e kadar bu anlaşmaya göre yönetilirken Birinci Dünya Savaşı nedeniyle bölgeye Müslüman mutasarrıf atanmaya başlanmıştır.

1920 San Remo Konferansı ile Fransız mandasına bırakılan Lübnan'da 1926'da anayasa kabul edilerek Fransa vesayetinde bir cumhuriyet kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı öncesinde ülkede bağımsızlık hareketi hızlanmış, 1943'te ise Lübnan bağımsızlığına kavuşmuştur. 1943 yılında üzerinde mutabakata varılan Ulusal Pakt, siyasi görevlerin din ve mezhepler arasında nüfuslarıyla orantılı olarak paylaşılması esasına göre oluşturulmuştur. Buna göre cumhurbaşkanının Maruni, başbakanın Sünni, meclis başkanının ise Şii olmasını öngörürken parlamentodaki üye dağılımı ise Hıristiyanlar ile Müslümanlar ve Dürziler arasında 6/5 oranında paylaştırılmıştır. 1967'deki Arap-İsrail savaşının ardından ülkeye Filistin'den göçler artınca ülkenin demografik yapısı değişmeye ve Müslümanların ülke yönetiminde daha fazla hak ve mecliste eşit temsil talepleri yükselmeye başlamıştır. Lübnan İç Savaşı'nın (1975-1990) önemli nedenlerinden birisi olan dengesiz siyasi yapı 1989 yılındaki Taif Anlaşması ile değiştirilmiş, cumhurbaşkanının yetkileri kısıtlanırken Müslümanlar ile Hıristiyanların parlamentodaki temsil sayıları eşitlenmiştir. Bunun yanı sıra milletvekili sayıları da din ve mezhep temelinde bölünmüştür.⁷

Lübnan'ın borçlarını ödeyemez hâle gelmesinde din ve mezhep farklılıklarına dayalı yönetim sisteminin etkisi büyüktür. Bu siyasi yapı etkisiz bir organizasyon görünümündedir: Birincisi, din ve mezhep farklılıklarına dayalı yönetim sistemi, siyasi güç sahiplerinin ülkenin millî menfaatlerini değil mensubu oldukları grupların menfaatlerini öncelemelerine sebep olabilmektedir. İkincisi,

Din ve mezhep farklılıklarına dayalı yönetim sistemi; siyasi güç sahiplerinin millî menfaatler doğrultusunda birleşmesini engellemekte, yönetim zafiyetine yol açmakta ve diğer güçlerin ülkeye müdahalesine zemin hazırlamaktadır.

din ve mezhep farklılıklarına dayalı yönetim sistemi diğer devletlerin Lübnan'a müdahalesine zemin hazırlamaktadır. Özellikle bölgede İran'ın Hizbullah'ı, Suudi Arabistan'ın ise Sünni grupları, Fransa'nın ise Marunileri destekleyerek güç mücadelesine girmesi ülkedeki bölünmüş yapıyı derinleştirmektedir.

Bu durum kaynakların etkin dağıtılamamasına ve yolsuzlukların artmasına yol açmaktadır. Uluslararası Şeffaflık Örgütünün 2019 yılı "Yolsuzluk Algılama İndeksi (CPI)"ne göre 100 üzerinden 28 puanla (0 puan en yozlaşmış) 180 ülke içeri-

Şekil 1: Lübnan Haritası

Kaynak: <http://file.setav.org/Files/Pdf/lubnanda-istikrar-arayislari.pdf>

sinde 137. sırada olan Lübnan'da yolsuzluk ve kamu malının israfı gibi konular sıkça gündeme gelmektedir. Özellikle 17 Ekim 2019'da Whatsapp aramalarının vergilendirilmesine yönelik kararın ardından alevlenen sokak gösterilerinde yolsuzluklar ile ilgili olarak hükümete güvensizlik ifade edilmiş, siyasetçilerin banka hesaplarının gizliliğinin kaldırılması yönünde talepler dile getirilmiştir. 2019 Kasım ayında eski İletişim Bakanları Nicolas Sahnavi, Butros Harb ve Cemal el-Cerrah yolsuzluk yaptıkları iddiasıyla Başkanlar ve Bakanlar Yargılama Yüksek Kuruluna sevk edilmiş, İletişim Başkanlığı'na bağlı Touch, Alfa, Ogero şirketlerinin müdürleri hakkında kamu malını israf ve sebepsiz zenginleşme suçlamasıyla iddianame hazırlanmıştır.⁸

3. Ekonomik Genel Görünüm

3.1. Büyüme

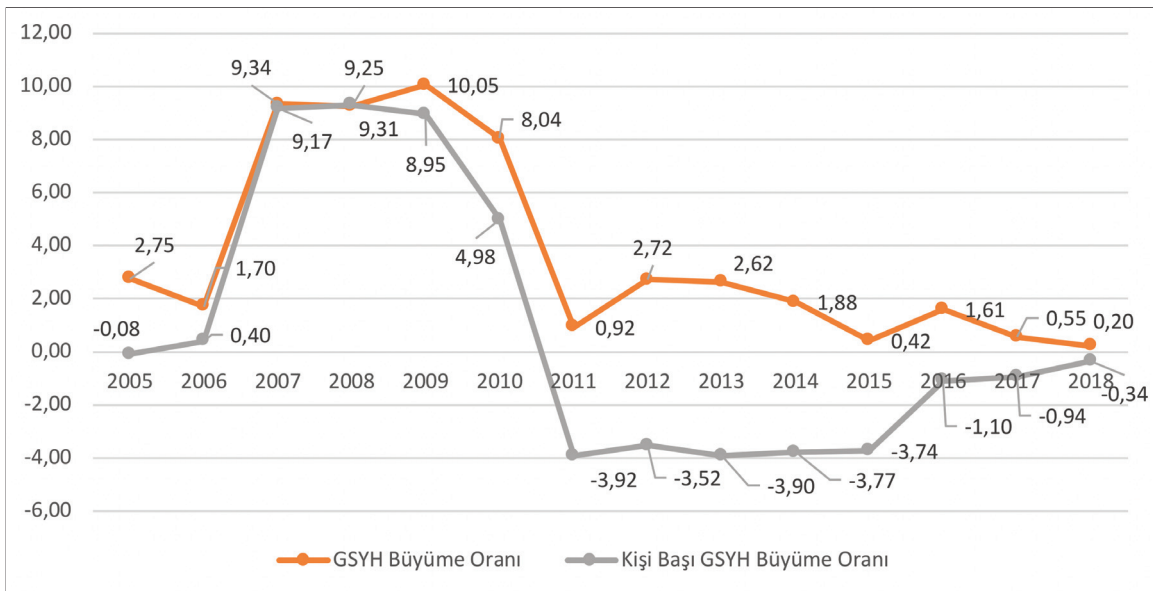
Dünya Bankası verilerine göre 2018'te 56,6 milyar dolar olan Lübnan Gayrisafi Yurtiçi Hasılası (GSYH), 2019 yılında 53,37 milyar

dolara ulaşmıştır. 2006 yılındaki Lübnan-İsrail Savaşı'nı takip eden 4 yıl boyunca GSYH yıllık ortalama %9,17 büyümüş ancak (Suriye'de iç savaşın başladığı) 2011 yılında büyüme %8,04'ten %0,92'ye düşmüştür. Daha sonraki senelerde Suriye İç Savaşı öncesindeki ivmeyi yakalayamamış ve neticesinde büyüme hızı giderek düşmüştür. 2011-2018 yılları arasında yıllık ortalama %1,36, 2018 yılında ise %0,20 büyümüştür. Diğer taraftan kişi başı GSYH'nin büyüme oranı 2011-2018 yılları arasında %2,65, 2018 yılında %0,34 azalmıştır. 2018 yılı itibarıyla kişi başı GSYH 8,270 milyar dolardır.

3.2. Sektörel Yapıⁱⁱ

Lübnan ekonomisinin başat sektörü hizmet sektörüdür. Dünya Bankası verilerine göre 2018 yılında Lübnan ekonomisinin içerisinde hizmet sektörünün payı %74,69'dur. Hizmet sektörü içerisinde ise turizm öne çıkmakta olup 2018 yılı itibarıyla resmî rakamlara göre ülke ekonomisine katkısı 10,4 milyar dolardır. GSYH'nin %19,1'ine denk gelen bu oran aynı zamanda

Şekil 2: Lübnan GSYH ve Kişi Başı GSYH Büyüme Oranı (2005-2018) (%)

Kaynak: Dünya Bankası

Ortadoğu içerisinde ikinci büyük orandır. Turizm sektörü 144.300 doğrudan iş imkânı (toplam istihdamın %6,7) oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra dolaylı olarak 394.300 kişiye (toplam istihdamın %18,4) istihdam sağlamaktadır. Lübnan ekonomisi için büyük öneme sahip olan turizm aynı zamanda ülkenin en hızlı büyüyen sektörlerindedir. 2014'ten bu yana yıllık ortalama %10 büyümüştür. 2018 yılında ülkeyi %39'u Avrupa, %29'u Arap ülkelerinden olmak üzere 1,9 milyon turist ziyaret etmiştir.⁹

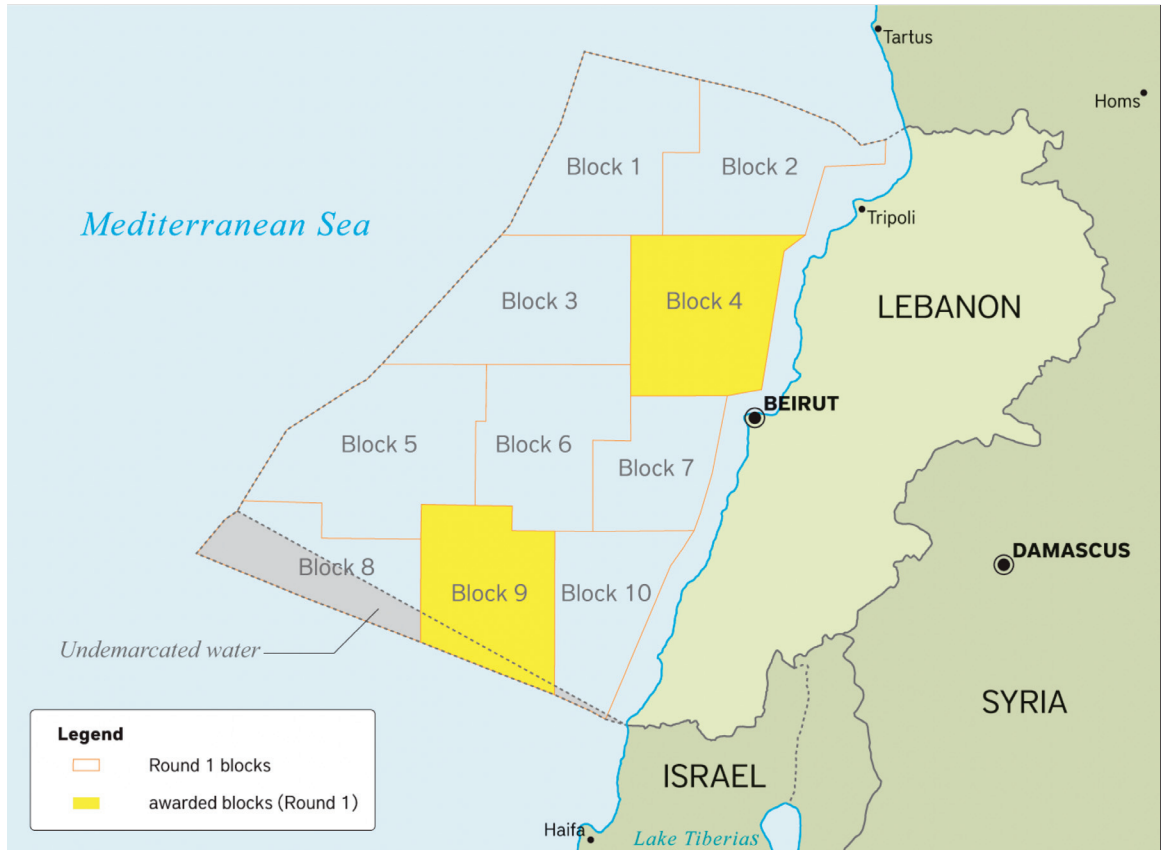
Lübnan ekonomisinde sanayinin payı 2018 yılı itibarıyla %14,11'dir. Ülkede ulusal sanayi şirketlerinin oluşturulması konusunda fazla çaba gösterilmemiştir. İstihdam açısından gıda işleme, mobilya, mücevherat, inşaat malzemeleri ve pet-

rokimya imalat tesisleri ön plana çıkmaktadır.¹⁰ Lübnan GSYH'sinin içerisinde tarımın yeri ise %2,92'dir.ⁱⁱⁱ Ülke topraklarının yaklaşık %25'i tarım için elverişliken (Arap ülkelerindeki en büyük oran) bu alanların %40'ı Bekaa Vadisi içerisinde yer almaktadır.¹¹ Ülkenin başlıca tarım ürünleri ise narenciye, üzüm, domates, elma, zeytin, tütündür. Bunun yanı sıra keçi, koyun gibi küçükbaş hayvancılık da yapılmaktadır.

3.3. Doğal Kaynaklar ve Çevre Sorunları

Lübnan'ın başlıca doğal kaynakları; kireçtaşı, demir cevheri ve tuzdur. Bunun yanı sıra ülkenin Münhasır Ekonomik Bölgesi'nin (MEB) %45'lik bir bölümünde 96 trilyon metreküp doğal gaz ve 865 milyon varil petrol rezervi olduğu tahmin

Şekil 3: Lübnan Münhasır Ekonomik Bölgesi

Kaynak: <http://tekmormonitor.blogspot.com/2019/05/us-trying-to-mediate-israeli-lebanese.html>

edilmektedir. Bu doğrultuda, 4 Ocak 2017’de onaylanan kararnameye dayanarak Aralık 2017’de, Lübnan; Fransız Total, İtalyan Eni ve Rus Novatek şirketlerinden oluşan bir konsorsiyuma 10 bloktan oluşan MEB’inde 4 ve 9 numaralı bloklarda petrol ve doğal gaz arama ve çıkarma ruhsatı vermiştir. 2018 Şubat ayında, münhasır ekonomik bölgesinin iki ayrı blokunda petrol ve doğal gaz arama ve sondaj faaliyetleri için Fransız Total, İtalyan Eni ve Rus Novatek şirketlerinden oluşan bir konsorsiyumla anlaşma imzalamıştır.

2020 Nisan ayının sonuna doğru yerel basına yansıyan haberlere göre 4. blokta bulunan Byblos-1 kuyusunda yapılan sondaj neticesinde az miktarda petrol ve gaz rezervine rastlanmış ancak bu rezervin ticari olarak çıkartılması uygun bulunmamıştır.¹² Öte yandan 12 Mayıs 2020’de Lübnan Enerji ve Su Bakanı Raymond Ghajar tarafından yapılan açıklamada yıl sonuna kadar 9. blokta petrol ve doğal gaz aramasına başlanılacağı ifade edilmiştir.¹³

Bölgede bulunacak rezervler, ülkenin enerji bağımlılığını azaltacak dolayısıyla ödemeler dengesindeki açıkları kapatmada yardımcı olacaktır.¹⁴ Ayrıca ülkenin kredibilitelerini yükseltmesi için önem arz etmektedir. Bu nedenlerle 21 Ocak 2020’de Diyar hükümetinin kurulmasıyla, bölgedeki arama faaliyetlerinin hızlandığı görülmüştür. Öte yandan Lübnan ile İsrail arasında MEB’in sınırları konusunda anlaşmazlıklar vardır. İsrail, Lübnan MEB’inin 9. blokun bir kısmına da dâhil olduğu 860 km²’lik bir alan üzerinde hak iddia etmektedir.¹⁵

Ormanlık alanların tahribi (yüz ölçümünün %13’ü ormanlık), sulak arazilerin kuraklaşması, içme suyu kaynaklarının yetersizliği, kanalizasyon atıklarının yol açtığı su kirliliği ve sanayi atıklarından doğan kirlenme ülkenin başlıca çevresel sorunlarıdır.

3.4. İstihdam

2018 itibarıyla iş gücüne katılım oranı %47,32 olan Lübnan’da iş gücünü 2,41 milyon insan

oluşturmaktadır. İş gücü içinde kadınların payı ise %25'tir. Lübnan'da ekonomide istihdamın %65,76'sı hizmet sektöründe olurken %22,30'u sanayi sektöründe, %11,94'ü ise tarım sektöründe gerçekleşmiştir. İşsizlik oranı 2007 yılında %8,98 iken 2008 yılında %7,24'e, 2009 yılında ise işsizlik oranının büyük ölçüde istikrar kazanacağı %6,36 seviyesine düşmüştür.

Bu tarihten sonra önemli ölçüde değişiklik göstermeyen işsizlik oranı 2019 yılında %6,20 olarak gerçekleşmiştir. Genç işsizlik (15-24 yaş) ise 2019 itibarıyla %17,62 hesaplanmış, genel işsizlik oranıyla benzer bir eğilim göstererek 2009'daki seviyesinden bu yana kayda değer bir değişiklik göstermemiştir. IMF'nin 2019 Ekim'de yayınladığı rapora göre, işsizlik oranı %20 civarındayken genç işsizlik oranı ise %30'un üzerine çıkmıştır. Bu oranların mülteci nüfusunu içerdiği düşünülmektedir.¹⁶

3.5. Enflasyon

Dünya Bankası verilerine göre ülkede 2012-2015 yılları arasında enflasyon oranı düşme eği-

limindeyken 2016'dan sonra artma eğilimi görülmüştür. Nihayetinde 2019 yılında %3,01 olarak gerçekleşmiştir. 2020 bütçesinde enflasyon %2,73 olarak öngörülmekteyken virüs salgınının da etkisiyle Mayıs 2020'de %55'lere ulaşmıştır. 17

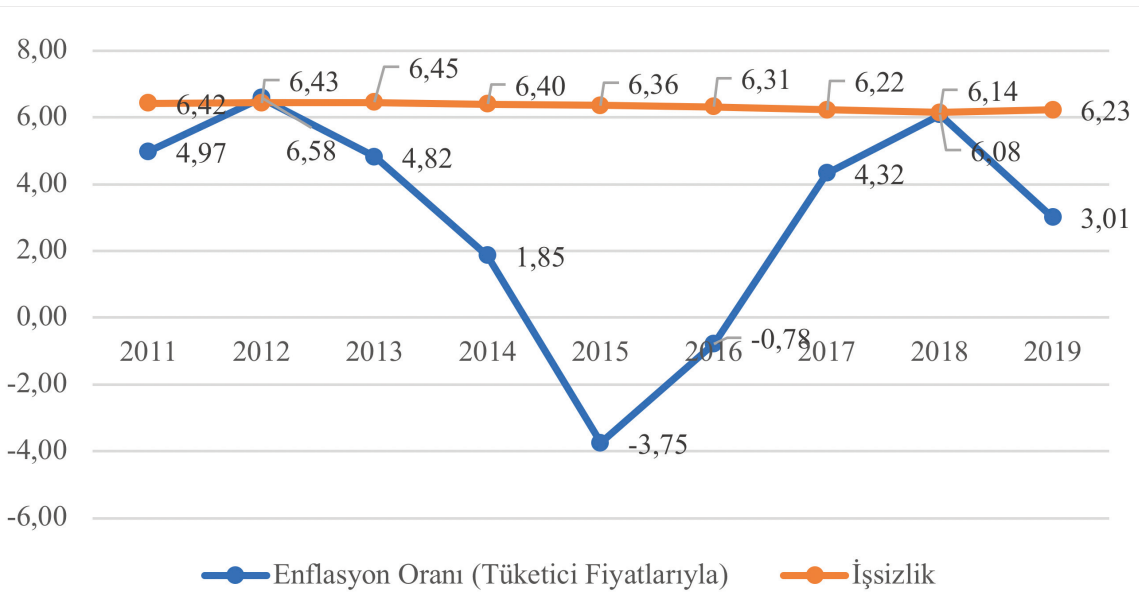
Enflasyon oranıyla işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi konu alan Phillips eğrisine göre ekonomilerde bu iki değişken arasında bir ödünleşme mevcuttur. Dolayısıyla değişkenlerden birinin artması diğerinin düşmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede Lübnan'ı değerlendirecek olursak enflasyon oranındaki dalgalanmalara rağmen işsizlik oranı son derece istikrarlıdır. Bu durum verilerin sıhhati konusunda tereddüt oluşturmaktadır.

4. Kamu Maliyesi

4.1. Kamu Harcamaları

IMF verilerine göre ülkenin 2018 yılı kamu harcamaları 26.120,3 milyar Lübnan poundudur. GSYH'sinin %30,7'sine denk gelen bu harcamaların %28,6'lık kısmını cari harcamalar oluşturmaktadır. Cari harcamaların ise en büyük üç

Şekil 4: Enflasyon ve İşsizlik Oranları (2011-2018)

Kaynak: Dünya Bankası

kalemi sırasıyla faiz ödemeleri, çalışan maaşları ve transfer harcamalarıdır. Kamu harcamaları arasında en büyük paya sahip olan faiz ödemeleri GSYH'nin %9,6'sı büyüklüğündedir^{iv}. Faiz ödemeleri kamu gelirlerinin %49,98'ine tekabül etmektedir. Kamu giderlerinin ikinci büyük kalemi olan çalışan maaşları ise 2017 ve 2018 yıllarında artış gözlemlenmiş 2018 itibarıyla GSYH'nin %6,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. Üçüncü büyük kalem olan sosyal transferler ise 2018 yılında önemli bir artış göstererek %6,1 düzeyine çıkmıştır.

Faiz ödemeleri en büyük harcama kalemi olup GSYH'nin %9,6'sı büyüklüğündedir ve kamu gelirlerinin %50'si faize gitmektedir.

Bununla birlikte sübvansiyonlarda 2012-2016 yılları arasında düşüş görülse de 2017 ve 2018 yıllarında küçük bir artış gözlenmiş ve GSYH'nin %3,3'ü düzeyine kadar yükselmiştir. Personel giderlerinin ve sosyal transferlerin GSYH içindeki payının artmasında 2017 yılının ikinci yarısında yürürlüğe giren düzenlemenin etkisi vardır. Düzenleme ile hem personel hem de emekli maaşları arttırılmış, buna mukabil kamuda işe alımlar durdurulmuştur. İşe alımların durdurulması ise işsizliğe bağlı sosyal harcamaların artmasına neden olmuştur.

IMF verilerine göre ülkenin yatırım harcamaları, 2011-2018 yılları arasında GSYH'sinin ortalama %1,9'u büyüklüğündedir. 2018 yılında GSYH'sinin %2,1 olarak gerçekleşen yatırım harcamalarının tüm harcamalara oranı %0,1'dir. 2019 bütçesine göre tahmini harcamalar 23.105 milyar dolar olup %6'sını yatırım harcamaları oluşturmaktadır. Öte yandan 2020 bütçesinde¹⁸

Tablo 1: GSYH'ye Oran Olarak Lübnan Bütçe Dengesi 2011-2018 (%)^v

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Gelirler	21,8	19,8	18,5	19,9	17,7	18,3	20,4	19,2
Vergi Gelirleri	16,3	15,1	14,1	14,1	13,5	13,5	15,3	14,9
Sosyal Güvenlik Primleri	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3
Hibe Gelirleri	0	0	0	0	0,6	0,6	0,6	0,4
Diğer Gelirler	5,1	4,5	4,3	5,6	4	4	4,3	3,6
Cari Harcamalar	26,3	26,7	26,7	25,8	22,9	25,8	25,8	28,6
Personel Giderleri	5,8	5,9	5,7	5,7	5,7	5,8	6,3	6,6
Mal ve Hizmet Alımı	1	0,8	1,1	1,1	1	0,9	1,2	1,1
Faiz Giderleri	9,4	8,2	8,1	8,7	8,9	9,3	9,3	9,6
Sübvansiyonlar	4,6	5,4	4,6	4,6	2,7	2	2,7	3,3
Verilen Hibeler	0,4	1,1	1,1	0,7	1,2	2,4	0,9	1,4
Sosyal Yardımlar	4,2	4,8	5,3	4,5	4,5	4,8	4,8	6,1
Diğer Harcamaları	1	0,5	0,8	0,7	0,6	0,7	0,7	0,5
Yatırım (Finansal Olmayan Varlıklara)	1,9	1,8	1,9	2,2	1,8	1,7	2,1	2,2
Toplam Harcamalar	28,2	28,4	28,6	28,1	24,6	27,5	27,9	30,7
Bütçe Dengesi	-6,4	-8,6	-10,1	-8,2	-6,9	-9,2	-7,4	-11,5
Birincil Bütçe Dengesi	2,9	-0,4	-2	0,5	2	0,1	1,9	-1,9

Kaynak: IMF

tahmini harcamalar %21,1 azalmıştır. Bu doğrultuda yurt içi faiz ödemeleri ve yatırım harcamalarında önemli ölçüde azalış olmuştur. 2019 bütçesine¹⁹ göre harcamalar içerisinde tek artış ise %11,2 ile yurt dışı faiz ödemelerinde olmuştur. Lübnan, aldığı yabancı kaynakları uzun vadede gelir getirecek yatırım harcamaları yerine cari harcamaları finanse etmek için kullanması ülkenin borçlarını ödeyememesinin nedenlerinden biridir.

4.2. Kamu Gelirleri

Tablo 1'e baktığımızda 2011-2015 yılları arasında kamu gelirlerinin GSYH'ye oranı düşme eğilimindeyken 2015'ten sonra kamu harcamalarının içinde hibe gelirlerinin artmasıyla küçük bir yükseliş yaşanmıştır. Kamu gelirlerinde sürekli gelir oluşturmayan hibe gelirlerini ayrı tuttuğumuzda ise 2011-2018 döneminde kamu gelirlerinin GSYH'ye oranı %21,8'den %18,8'e düşmüştür. Ayrıca kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılama oranı giderek düşmektedir. Bu oran 2011 yılında %77,24 (yatırım dışı kamu harcamalarını karşılama oranı %82,85) iken 2018 yılında %62,48'e (yatırım dışı kamu harcamalarına oranı %67,19'a) düşmüştür. Diğer taraftan içinde bulunulan kriz nedeniyle ticari faaliyetlerde düşme beklentisi 2020 yılı bütçesine de yansımış, 2019'da 18.780,0 LBP olan gelir tahmini %28,7 olarak belirlenmiştir.

Tablo 2: Lübnan Bütçe Dengesi (milyar Lübnan poundu)

Bütçe Tahminleri	2018	2019	2020	Değişim (2019-2020) (%)
Tahmini Bütçe Harcamaları	23.891,00	23.105,00	18.231,00	-21,1
Cari Harcamalar	21.720,00	21.649,00	17.738,00	-18,1
Personel Giderleri	9.967,00	10.058,00	9.934,00	-1,2
Yurtiçi Faiz Ödemeleri	5.187,00	5.046,00	1.061,00	-79
Yurtdışı Faiz Ödemeleri	3.027,00	3.266,00	3.633,00	11,2
Diğer Cari Harcamalar	3.539,00	3.279,00	3.110,00	-5,2
Yatırım Harcamaları	2.170,00	1.456,00	493	-66,1
Tahmini Bütçe Gelirleri	18.686,00	18.782,00	13.395,00	-28,7
Vergi Gelirleri	14.276,00	14.570,00	9.966,00	-31,6
Gelir, Kâr, Sermaye Kazançları Üzerinden Alınan Vergiler	5.038,00	5.437,00	4.130,00	-24,1
Emlak Vergisi	1.284,00	1.142,00	837	-26,7
Mal ve Hizmet Üzerinden Alınan Yurtiçi Vergileri	6.359,00	6.232,00	3.862,00	-38
Uluslararası Ticaret ve İşlemlerden Alınan Vergiler	863	1.055,00	692	-34,5
Diğer Vergiler	730	704	445	-36,8
Vergi Dışı Gelirler	4.410,00	4.212,00	3.429,00	-18,6
Mali Denge	-5.204,00	-4.322,00	-4.836,00	11,9

Kaynak: Lübnan Maliye Bakanlığı

Tablo 3: Kamu Gelirlerinin Dağılımı (%)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Kamu Gelirleri	100	100	100	100	100	100	100	100
Vergi Gelirleri	74,89	76,2	75,97	70,71	76,03	73,78	74,6	77,73
Dolaysız Vergiler	27,1	28,02	28,3	27,93	30,51	29,99	34,11	34,55
Gelir, Kâr, Sermaye Kazançları Üzerinden Alınan Vergiler	18,41	19,01	19,12	19,32	21,66	21,33	25,53	27,58
Emlak Vergileri	8,69	9,01	9,18	8,6	8,85	8,66	8,59	6,98
Ücret Üzerinden Alınan Vergiler	0	0	0	0	0	0	0	0
Dolaylı Vergiler	47,79	48,17	47,67	42,79	45,52	43,79	40,49	43,17
Mal ve Hizmetler Üzerinden Alınan Vergiler	38,44	38,54	37,81	34,07	36,55	35,48	32,8	34,92
Uluslararası Ticaret ve İşlemlerden Alınan Vergiler	5,9	6,02	6,24	5,29	5,35	5	4,51	4,57
Diğer Vergiler	3,45	3,61	3,62	3,42	3,63	3,31	3,18	3,69
Vergi Harici Gelirler	25,11	23,8	24,03	29,29	27,07	26,22	25,4	22,27
Sosyal Güvenlik Primleri	1,57	1,18	0,98	0,94	1,04	1,05	1,34	1,36
Hibeler	0,04	0,01	0,06	0,18	3,3	3,23	3,01	2,27
Diğer Gelirler	23,5	22,62	23	28,17	22,73	21,94	21,04	18,64

Kaynak: IMF

Kaynakları açısından kamu gelirlerine bakacak olursak, 2018 yılı IMF verilerine göre kamu gelirlerinin %77,73'ü vergilerden, %22,27'si ise sosyal güvenlik primleri, hibeler gibi vergi harici gelirlerden sağlanmaktadır.

2029 ve 2020 bütçelerinde vergi gelirlerinin toplam kamu gelirleri içindeki payı sırasıyla %78 ve %74; vergi harici gelirlerin kamu gelirleri içerisindeki payı ise %22 ve %26 olarak öngörülmüştür.

Tablo 4: Vergi Gelirlerinin Dağılımı (%)

Vergiler/Toplam Vergiler (%)	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Vergi Gelirleri	100	100	100	100	100	100	100	100
Dolaysız Vergiler	36,2	36,8	37,2	39,5	40,1	40,7	45,7	44,5
Gelir, Kâr, Sermaye Kazançları Üzerinden Alınan Vergiler	24,6	25	25,2	27,3	28,5	28,9	34,2	35,5
Emlak Vergileri	11,6	11,8	12,1	12,2	11,6	11,7	11,5	9
Ücret Üzerinden Alınan Vergiler	0	0	0	0	0	0	0	0
Dolaylı Vergiler	63,8	63,2	62,8	60,5	59,9	59,3	54,3	55,5
Mal ve Hizmetler Üzerinden Alınan Vergiler	51,3	50,6	49,8	48,2	48,1	48,1	44	44,9
Uluslararası Ticaret ve İşlemlerden Alınan Vergiler	7,9	7,9	8,2	7,5	7	6,8	6	5,9
Diğer Vergiler	4,6	4,7	4,8	4,8	4,8	4,5	4,3	4,7

Kaynak: IMF

IMF verilerine göre, 2018 yılında vergi gelirlerinin %44,5'i dolaysız, %55,5'i ise dolaylı vergilerden oluşmaktadır. Dolaysız vergilerin içerisinde en büyük kalem gelir, kâr, sermaye kazançları üzerinden alınan vergiler olup kamu gelirlerinin %27,58'i ve GSYH'nin %5,3'ü büyüklüğündedir. 2011-2018 döneminde emlak vergilerinin GSYH'ye oranı düşme eğiliminde olup 2018 yılında %1,3 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde dolaysız vergilerin vergi gelirleri içerisindeki payı %36,2'den %44,5'e yükselmiştir.

IMF verilerine göre 2018 yılında, dolaylı vergilerin içerisinde en büyük kalem mal ve hizmetler üzerinden alınan vergilerdir. Kamu gelirlerinin %34,92'sini oluşturan bu vergiler aynı zamanda GSYH'nin %6,7'sini oluşturmaktadır. Bununla birlikte 2011-2018 yılları arasında bu kalemin GSYH içerisindeki payı düşme eğilimi göstermiştir. Diğer taraftan 2018 itibarıyla GSYH içinde %0,9 paya sahip olan uluslararası ticaret ve işlemler aynı dönemde düşme eğiliminde olmuştur.

2018 itibarıyla vergi harici gelirlerin en büyük kalemi (kamu işletmelerinin sunduğu mal ve hizmetlerden elde ettiği gelirler, gayrimenkul kiralari vb. içeren) diğer gelirlerdir. Vergi harici gelirlerin %83,70'ini oluşturan bu gelirler aynı zamanda GSYH'nin %3,6'sını oluşturmaktadır.

Ülkenin vergi gelirlerinin daha çok dolaylı vergiler üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Bu durum vergi toplama ve vergiye direncin düşürülmesi (mali anestezi) gibi hususlarda devlete birtakım kolaylıklar sunmakta ancak vergi yükünü daha ziyade alt gelir gruplarının üzerine yüklemektedir. Bu da gelir dağılımını bozucu bir etki oluşturmaktadır. Gelir dağılımının nispeten daha adil olduğu gelişmiş ülkelerde, dolaylı ve dolaysız vergilerin oranları sırasıyla yaklaşık %40 ve %60'tır.²⁰ Lübnan'da ise tam tersi bir durum gözlenmektedir.

4.3. Kamu Mali Dengesi ve Borçlanma

Lübnan ekonomisinin en önemli yapısal problemlerinden olan kamu açıkları sorunu, Lübnan İç Savaşı'nın bittiği 1990 yılından bu yana devam etmektedir. Kamu açıkları özellikle 2018 yılında önemli bir artış göstermiş ve GSYH'nin %11,5'i kadar açık vermiştir. Bunun yanı sıra Lübnan 2013'ten bu yana ilk defa mal ve hizmet ihtiyacını kendi kaynaklarıyla karşılayamamış ve 2018 yılında faiz dışı denge GSYH'nin %1,9'u kadar açık vermiştir.

Ekonominin en önemli yapısal problemlerinden biri olan kamu açıkları 1990 yılından bu yana sürmekte olup bunun yarattığı kamu borçları GSYH'nin %175'ini geçmiştir.

Hükümetin kurtarma planına göre 2019 sonu itibarıyla kamu borçlarının GSYH'ye oranı %175'i geçmiştir. Lübnan Maliye Bakanlığı verilerine göre, 2019 yılında ülkenin net borcu 71.602 milyar Lübnan poundudur (LBP). Bu tutar 2020 Mayıs sonu itibarıyla 74.419 milyar LBP'ye yükselmiştir. Döviz cinsinden borçları ise yıl sonu itibarıyla 33,7 milyar dolara ulaşmıştır. Kronik kamu açıkları kronik borç sorunlarına yol açmış neticede ülke, benzeri görülmemiş bir krizin içerisine girmiştir.

5. Ödemeler Dengesi^{vi}

Ülkedeki yerleşiklerin diğer ekonomilerle (dış dünyayla) yaptığı ticari işlemlerin kaydedildiği ödemeler dengesi, ülkenin borçlanma ihtiyacının anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Ödemeler dengesi bilançosunda; mal ve hizmetler ile gelir transferlerinin yer aldığı cari hesap, bu işlemlerin nasıl finanse edildiğini gösteren finansal hesap, daha çok karşılıksız servet transferlerinin yer aldığı sermaye hesabı ve net hata noksan hesaplarından oluşmaktadır.

Tablo 5: Lübnan Ödemeler Dengesi (2015-2018, milyon dolar)

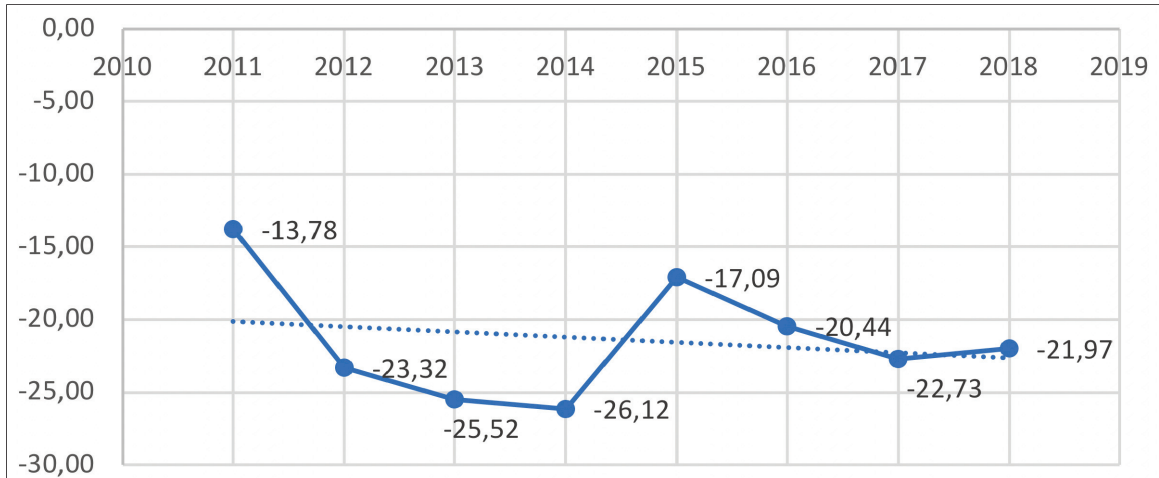
Ödemeler Dengesi	2015	2016	2017	2018
Cari İşlemler Hesabı	-8.541,78	-10.473,96	-12.133,90	-12.445,11
Mal Dengesi	-13.645,58	-14.020,05	-14.459,34	-14.998,00
Mal İthalatı	17.196,97	17.709,21	18.214,32	18.539,67
Mal İhracatı	3.551,39	3.689,16	3.754,98	3.541,67
Hizmet Dengesi	2.219,22	1.912,96	1.329,18	1.289,25
Hizmet Giderleri	13.690,64	13.280,07	13.855,78	14.309,26
Hizmet Gelirleri	15.909,86	15.193,03	15.184,95	15.598,51
Mal ve Hizmet Dengesi	-11.426,36	-12.107,09	-13.130,16	-13.708,75
Birincil Gelir Dengesi	-508,52	-817,79	-209,23	-314,02
Birincil Gelir Ödemeler	2.883,25	3.284,71	3.336,92	3.482,70
Birincil Gelir Alınanlar	2.374,73	2.466,92	3.127,69	3.168,68
Net Mal, Hizmet, Birincil Gelir Dengesi	-11.934,88	-12.924,88	-13.339,39	-14.022,77
İkincil Gelir Dengesi	3.393,10	2.450,92	1.205,49	1.577,67
Sermaye Hesabı Dengesi	1.801,02	1.588,26	1.647,86	1.540,41
Finansal Hesap Dengesi	-8.722,36	-11.781,84	-8.856,80	-5.626,10
Net Hata Noksan	-1.981,60	-2.896,14	1.629,25	5.278,60

Kaynak: Dünya Bankası

5.1 Cari Hesap

Ülkenin ihtiyaç duyduğu döviz sağlamak ve borçlarını kapatmak için cari fazla vermesi gerekmektedir. Ancak ülke 2002 yılından bu yana (Dünya Bankasından ulaşılabildiğimiz en eski veri 2002 yılına aittir) her yıl cari açık vermiştir. Bu dönemde yıllık ortalama GSYH'nin %18,71'i kadar açık vermiştir. Şekil 4'te görüldüğü üzere cari açığın GSYH'ye oranı artma eğiliminde ol-

muştur. Ülkenin içinde bulunduğu krizin nedenlerinden biri olan cari açık 2018 yılında 12,45 milyar dolar olup GSYH'ye oranı %21,97'dir. IMF tarafından 2019 yılının Ekim ayında yayınlanan rapora göre cari hesabın 2019 yılında GSYH'nin %26,4'ü oranında açık vermesini beklenmektedir. Yatırım harcamalarının düşük olduğu göz önüne alındığında cari açığın bu kadar yüksek olması ülkenin ürettiğinden daha çok tükettiğine işaret etmektedir.

Şekil 5: Cari Denge/GSYH Oranı (%)

Kaynak: Dünya Bankası

Ürettiğinden daha çok tüketen Lübnan'da cari açık GSYH'nin %22'sine ulaşmıştır.

5.1.1. Ticaret Dengesi

Lübnan 2018 yılında 18,54 milyon dolarlık mal ithal ederken yalnızca 3,54 milyar dolarlık mal ihraç etmiştir. İhracatından 5,2 kat daha fazlasını ithal eden Lübnan, 15 milyar dolar dış ticaret açığı vermiştir.

Tablo 6: Ticaret Dengesi (Milyar dolar)

	2018*	2018	2019
Mal İthalatı	18,54	19,98	19,24
Mal İhracatı	3,54	2,95	3,73
Ticaret Dengesi	-15	-17,03	-15,51

Kaynak: Lübnan Maliye Bakanlığı (2018 için Dünya Bankası)*

5.1.1.1. Mal İthalatı

2018 itibarıyla Lübnan'ın mal ithalatının %20,36'sı mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünlerden meydana gelmiştir. Bu ürünlere yapılan harcamanın %40'ı ise Yunanistan'a gitmiştir. Ülkenin enerji bakımından dışarıya bağımlı olması yıllar içerisinde ülkenin borç stokunun artmasında önemli bir etken olmuştur. Zira ihracat gelirlerinin 5 kattan daha fazlasını ithalat için harcayan Lübnan'ın ithalatının %20'den fazlasını petrol türevleri oluşturmaktadır. Bu bakımdan MEB bölgesinde petrol üretiminin başlaması ülkenin borçlarını geriye ödeyebilmesi için önem arz etmektedir.

Bir başka büyük kalem olan demiryolu ve tramvay vagonları dışındaki araçların ve bunların aksam, parça ve aksesuarların bulunduğu kalemdir. Toplam ithalat içindeki payı %8,05 olan bu ka-

lemin ise %22,68'i Almanya'dan ithal edilmiştir. Üçüncü büyük ithalat kalemi ise eczacılıkla ilgili ürünleri içermektedir. Bu kalem toplam ithalat içerisinde %6,65 paya sahipken, bu kalemdeki ithalatın %19,75'i yine Almanya'ya yapılmıştır.

Sabit döviz kuru uygulanan ülkede resmî dolar kuruna göre bir dolar 1.507,5 LBP'dir. Ekim 2019'daki olaylarla başlayan süreçte resmî döviz kuru ile piyasada oluşan döviz kuru arasındaki makas giderek açılmıştır. Piyasada oluşan dolar kuru, 2019 Ekim'inde resmî dolar kuruyla hemen hemen aynı olsa da Nisan 2020'ye kadar 4.000 LBP'nin üzerine çıkmıştır. Yurt dışına döviz çıkışını sınırlandırmak için para transfer şirketlerinin yurt dışına yapacağı transferlerin Merkez Bankasının bir gün önceden belirleyeceği kur üzerinden yapılmasını zorunlu kılan bir düzenleme getirilmiştir. Buna göre 24 Nisan'da bir dolar 3.625 LBP olarak belirlenmiştir ancak temel gıda, yakıt, ilaç gibi maddelerin ithalatı için resmî dolar kuru uygulanmaya devam edilecektir. Ne var ki eriyen döviz rezervleri, Merkez Bankası üzerinde baskı oluşturmuş ve bu sebeple Merkez Bankası 27 Mayıs'ta temel gıda maddeleri ve ilişkili ham maddeler için uygulanacak dolar kurunu 3.200 LBP'ye çıkartmıştır. Diğer taraftan dolar kurundaki artış haziran ayında ivme kazanmıştır. Haziranın ilk yarısında kadar 5.000 LBP'ye ulaşmış piyasa dolar kuru, ABD'nin uygulamaya koyduğu Sezar Yasası'na da bağlı olarak haziran sonunda 8.000 LBP'nin, Temmuz'un hemen başında 9.500 LBP'nin üzerine çıkmıştır. Bu hızlı artış neticesinde Merkez Bankası 6 Temmuz'da temel gıda maddeleri için uygulanacak dolar kurunu 3.900 LBP'ye çıkartmıştır.²¹

Lübnan'da yakıt, ilaç ve temel gıda maddelerinin ithalatının sübvansede edilmesi ve bu malların fiyatlarının Suriye'de yüksek olması nedeniyle Lübnan'dan Suriye'ye kaçakçılık kârlı bir alan hâline gelmiştir. Lübnan yerel televiz-

yonlarında verilen bilgiye göre, buğdayın tonu Lübnan'da 150 dolar iken Suriye'de 320 dolardır.²² Öte yandan 20 litre mazotun Lübnan'daki fiyatı 6 dolar (9.100 LBP) iken Suriye'de 15 dolardır (22.000 LBP, resmî kur 1 dolar=1.507,5 LBP üzerinden).²³ Sadece Suriye'ye yapılan yakıt kaçakçılığından ülkenin yıllık 400 milyon dolar kaybettiği tahmin edilmektedir.

Eski Başbakan S. Hariri'nin partisi Gelecek Hareketi Milletvekili Muhammed El-Hajjar kaçakçılıkla ilgili olarak Hizbullah'ı hedef göstererek, sınır geçişlerine hâkim olan yasa dışı silahlı bir grubun gümrük gelirlerinde ve Merkez Bankası rezervlerinde neden olduğu kayıplarla ülkeyi milyarlarca dolar zarara uğrattığını söylemiştir.²⁴

5.1.1.2. Mal İhracatı

Lübnan'ın 2018'deki ihracat gelirlerinin %20'si mücevher ve değerli taşların satışından elde edilmiştir. Bunların en büyük alıcısı ise %44,73'lük payıyla Birleşik Arap Emirlikleri'dir. İkinci büyük ihracat kalemi ise demiryolu ve tramvay vagonları dışındaki araçları ve bunların aksam, parça ve aksesuarlarını içerir ve mal ihracatı içindeki payı %6,91'dir. Bu mallardan elde ettiği gelirlerin %40,80'i Çin'den, %28,26'sı ise Türkiye'den gelmektedir. Bir diğer büyük kalem ise %5,47'lik payı ile elektrikli makine ve cihazlar ve bunların aksam ve parçalarını içermektedir. Bu malların temel alıcıları ise %11,5 ve %10,74 paylarıyla Irak ve Suriye'dir. İhracata konu olan mallar düşük katma değere sahip ya da düşük teknoloji ürünlerdir. Bu durum ihracat gelirlerinin düşük seyretmesine neden olmaktadır.

5.1.2. Hizmet Dengesi

Lübnan ekonomisinin yaklaşık %75'ini oluşturan hizmet sektöründe 2018 yılı itibarıyla 14,31 milyar dolar değerinde ithalat yapılırken ihraç edilen değer 15,60 milyar dolardır. Hizmet dengesi 1,29 milyar dolar fazla verirken mal ve

hizmet dengesi 13,71 milyar dolar açık vermiştir. Öte yandan ülkenin hizmet ithalat ve ihracat kalemlerinin en büyüğü olan turizm sektörünün koronavirüsten etkilenmesi ülkenin hizmet dengesine olumsuz yansımaya sebep olacaktır.

5.1.2.1. Hizmet İthalatı

Dünya Bankası'nın 2018 verilerine göre dış dünyadan alınan hizmetler için en çok ödeme %43,71 ile turizm sektörüne olmuştur. Turizmi %16,32 ile sigorta ve finans sektörü takip ederken üçüncü sırada %13,69 ile ulaşım sektörü gelmiştir. İletişim ve bilgi hizmetleri sektörü ise alınan toplam hizmetin %5,42'sini oluşturmuştur.

2017 yılında Lübnan'ın aldığı hizmetlerin %40,35'i turizm sektöründen olmuştur. Bunlardan yalnızca %6,88'i iş turizmi içerisindeyken geriye kalan %93,22'yi kişisel hizmet alımları oluşturmaktadır. Bununla birlikte alınan hizmetlerin %16,77'sini finansal hizmetler oluştururken, %15,52'sini; teknik, ticari ve diğer iş sektörü hizmetleri, profesyonel danışmanlık ve yönetim hizmetleri ve araştırma ve geliştirme hizmetlerini içeren diğer iş sektörü oluşturmuştur.

5.1.2.2. Hizmet İhracatı

Dünya Bankası verilerine göre 2018'de dış dünyaya verilen hizmetlerden elde edilen gelirlerin %53,85'i turizm sektöründen kaynaklanırken %12,47'si sigorta ve finans sektöründen, %7,40'ı ise ulaşım sektöründen elde edilmiştir. İletişim ve bilgi hizmetleri sektörünün payı ise %4,28'dir.

Hizmet verilen sektörler de 2017 yılında hizmet alınan sektörlerle benzerlik göstermiş, turizm verilen hizmetler içerisindeki %44,22'lük payı ile hizmet verilen birinci sektör olmuştur. Turizm de ise %97,91'i değerindeki hizmet kişisel hizmet alımlarını oluşturmuştur. Alınan hizmetlerden farklı olarak diğer iş hizmetleri diye adlandırılan hizmet grubu dış aleme verilen tüm hizmetlerin %20,14'ünü oluşturarak, %12,41 paya sahip olan finansal hizmetlerin önüne geçmiştir.

5.1.3. Birincil ve İkincil Gelir Dengesi

Lübnan birincil gelir dengesi 2018 yılında 314 milyon dolar açık vermiştir. Ülkedeki yatırımlardan dolayı ülkede yerleşik olmayanların elde ettiği gelirler 3,48 milyar dolardır. Bunun yanı sıra dış alemden 3,17 milyar dolar yatırım geliri elde edilmiştir. İşçi gelirleri, uluslararası yardımlar gibi karşılıksız işlemlerin kayıt altına alındığı ikinci gelir hesabı ise 2018 yılında 1,58 milyar dolar fazla vermiştir.

5.2. Sermaye Hesabı ve Finansal Hesap

Ülkeler arası servet transfer işlemlerinin (ülkenin aldığı bağışlar, yabancıların ülkeye yerleşmesi gibi) yer aldığı sermaye hesabı, 2013 yılında önemli bir değişiklik göstererek %2000,6 artmış ve 2013 yılında 1,54 milyar dolara ulaşmıştır. Bu önemli artışta, Suriye İç Savaşı nedeniyle ülkeye göç eden mültecilerin etkisi bulunduğu düşünülmektedir. Nihayetinde 2018 yılında, sermaye hesabı 1,54 milyar dolar fazla vermiştir.

Ülkenin dış alemle varlık alım satım işlemlerinin kaydedildiği finansal hesaba göre 2018 yılında ülkeye net 5,63 milyar dolar kaynak girişi olmuştur. Öte yandan diğer ülkelerin yerleşiklerinin Lübnan'a yaptıkları doğrudan yatırımlar nominal olarak azalırken bu yatırımların GSYH'ye oranı 2011'de %5,49 iken 2018'de %2,43'e düşmüştür. Diğer taraftan 2018 yılında cari açığın bir kısmı rezervlerden karşılanmış, rezervler 2,32 milyar dolar azalmıştır.

rımlar nominal olarak azalırken bu yatırımların GSYH'ye oranı 2011'de %5,49 iken 2018'de %2,43'e düşmüştür. Diğer taraftan 2018 yılında cari açığın bir kısmı rezervlerden karşılanmış, rezervler 2,32 milyar dolar azalmıştır.

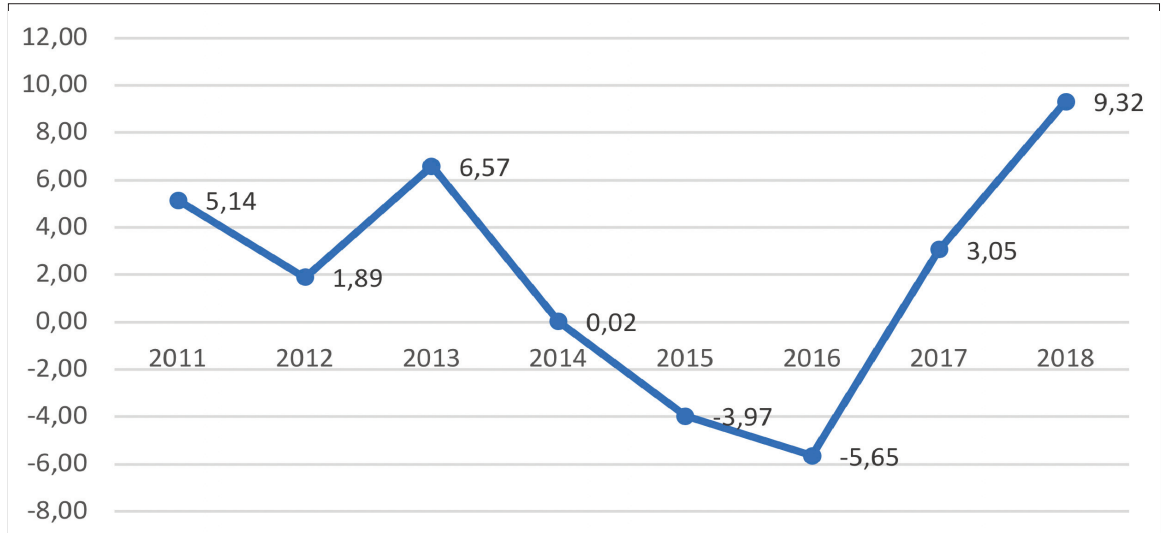
5.3. Net Hata Noksan

Denkleştirici bir niteliğe haiz olan net hata ve noksan hesabına ödemeler dengesine ilişkin verilerin derlenmesinde ortaya çıkan hatalar ve yanlışlıklar ile kaynağı bilinmeyen döviz girişçikışları kaydedilmektedir. Bunlar temel olarak şu sebeplerle gerçekleşebilir:

1. Zaman uyumsuzlukları (ihraç edilen malın karşılığının başka bir dönemde olması gibi.)
2. Beyan yanlışlıkları veya hataları (gümrük beyanlarındaki eksikler ya da yanlışlar gibi.)
3. Kayıt dışlıklar (gelirlerin kayda girmemesi ya da finansmanın kayıt dışı olarak gerçekleştirilmesi gibi.)
4. Anketlerdeki ölçüm hataları (turizm gelirlerinin belirlenmesinde uygulanan anketlerin gerçeği tam olarak yansıtamaması gibi.)²⁵

Genel olarak ülkenin net hata ve noksan kaleminin GSYH'ye oranı yüksek olmuş; 2018 yılı

Şekil 6: Net Hata ve Noksan/ GSYH (%)

Kaynak: Dünya Bankası

ında 5,28 milyar dolara ulaşan net hata ve noksanın GSYH'ye oranı %9,32'ye yükselmiştir.

6. Dış Borçlar

Lübnan'ın cari harcamaları uzun yıllar gelirden fazla gerçekleşmiş bu da borçlanmayı

kaçınılmaz kılmıştır. Dünya Bankası verilerine göre Lübnan'ın dış borç stoku 2011-2018 yılları arasında ortalama %6,58 artış göstermiş ve 2018'de 79,34 milyar dolara, GSYH'ye oranı da %140,09'a ulaşmıştır.

Tablo 7: 2018 Yılı Toplam Dış Borçları (milyar dolar)

2018	Kısa Vadeli	Uzun Vadeli	Toplam
Top. Dış Borç Stoku	5,547	73,529	79,345**
Kamu Dış Borç Stoku	1,725*	33,07	34,795
Özel Sektör Dış Borç Stoku	3,822	40,459	44,281
Top. Dış Borç Stoku (%)	6,99	92,67	100
Kamu Dış Borç Stoku (%)	4,96	95,04	100
Özel Sektör Dış Borç Stoku (%)	8,63	91,37	100
Kamu Dış Borcu/Top.D.Borç (%)			43,85
Özel Sektör D.Borcu/Top.D.Borç (%)			55,81
Uzun V.K.D.B./Uzun V.D.B (%)		44,97	
Uzun V.Ö.D.B./Uzun V.D.B (%)		55,03	
Kısa V.Kamu B./Kısa V.D. B. (%)	31,1		

Kaynak: Tablonun Toplam Dış Borç Stoku verileri ile Uzun Vadeli Borç Stoku verileri Dünya Bankasından; Kısa Vadeli Kamu Dış Borç Stoku Lübnan Maliye Bakanlığından alınmış; diğerleri ve oranlar yazar tarafından hesaplanmıştır.

*<http://www.finance.gov.lb/en-us/Finance/PublicDebt/DebtReports/Documents/Debt%20&%20Debt%20Markets%20QIV%202018.pdf>

**Kısa ve Uzun Vadeli Borçların toplamıyla (79,076) toplam sütündeki rakam (79,345) arasındaki fark (0,269) IMF kredilerinden kaynaklanmaktadır.

6.1. Borçların Yapısı

6.1.1. Kamu ve Kamu Garantili Dış Borçlar

2011-2018 yılları arasında kamu ve kamu garantili dış borçlar (kamu dış borçları) %6,36

artmış, 2018 itibarıyla 33,07 milyon dolara ulaşmıştır. Kamu dış borçları, toplam dış borç stokunun yaklaşık %44'ü, GSYH'nin ise %61,43'ü nispetindedir. Kamu dış borç stokunun %96,17'si dolar, %1,23'ü euro cinsindedir.

Dış borçların yapısında 2007 yılından sonra bir değişim gözlenmiştir; 2008’de “kamu dış borç stoku/toplam dış borç stoku” oranı önemli ölçüde azalmıştır. 2002-2007 yılları arasında kamu borçları/dış borç oranı %80’nin üzerinde seyrederken 2008’de bu oran %47,12’ye düşmüştür. Bu oran 2008-2018 yılları arasında da azalma eğilimi göstermiş, 2018’de %41,68 olarak gerçekleşmiştir.

2018 yılı itibarıyla toplam dış borcun %92,67’sini uzun vadeli borçlar oluşturmaktadır. Uzun vadeli borçların ise %44,97’si kamu borçlarıdır. Vadesi 2018 yılında dolacak borçların tutarı ise 1,725 milyar dolardır.

6.1.2. Özel Sektör Borçları

Dünya Bankası verilerine göre ülkenin özel sektör borçları 2011-2018 yıllarında kamu borçlarına göre daha fazla artmış ve yıllık yaklaşık %7,11 büyümüştür. Lübnan özel sektörünün dış borcu ise 2018 yılında 44,28 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Özel sektör dış borçlarının ise yaklaşık %91,4’ü uzun vadeli. Kısa vadeli borçlar ise yaklaşık 3,82 milyar dolardır.

6.2. Faiz Ödemeleri

Borçların artmasına bağlı olarak borçlara ödenen faiz ödemeleri de artmıştır. Dünya Bankası verilerine göre 2011-2018 yılları arasında faiz ödemeleri yaklaşık %6,10 büyümüştür. 2018 yılında ise GSYH’nin %8,11’ine^{vii} denk gelen 4,59 milyar dolar tutarında faiz ödemesi yapılmıştır. Ödenen bu tutarın %96’sı uzun vadeli borçlara ilişkindir.

Maliye Bakanlığı verilerine göre ise yurt dışı faiz ödemeleri 3,266 milyar LBP tutarındadır. 2020 bütçesinde tahmini harcamaları 2019’a göre toplamda %21,1 azalırken, bütçenin tek artan harcama kalemi yurt dışı faiz ödemeleri olmuş ve %11,2 artmıştır.

6.3. Borçların Sürdürülebilirliği

IMF ve Dünya Bankası tarafından hazırlanan borçluluk kriterleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Ülkelerin çok borçlu sayılması için “çok borçlu” sütunundaki 4 kriterden üçünün karşılanması gerekir.²⁶

Dünya Bankası verilerine göre 2018 yılında Lübnan dış borcunun GSMH’ye oranı %145,11

Tablo 8: DB ve IMF borçluluk kriterleri ve Lübnan’ın 2018 değerleri (%)

	Az Borçlu	Orta Borçlu	Çok Borçlu	Lübnan
Toplam Dış Borç/GSMH	←30	30 ←x→50	→50	145,11
Toplam Dış Borç/İhracat	←160	160 ←x→275	→275	348,54
Dış Borç Servisi/ İhracat	←18	18 ←x→30	→30	56,79
Dış Borç Faiz Servisi/ İhracat	←12	12 ←x→20	→20	19,58

Kaynak: Lübnan İçin Dünya Bankası

iken ülkenin mal, hizmet ihracatından elde edilen gelirler ile vatandaşların yurt dışındaki yatırımlardan elde ettiği gelirler toplamına oranı %348,54'tür. Ülkenin dış borç servisinin, ihracat ve birincil gelir toplamına oranı %56,79'dur. Dış borç faiz servisinin, ihracat ve birincil gelir toplamına oranı ise %19,58'dir. Yukarıdaki tabloda ikinci, üçüncü ve dördüncü satırlarda gösterilen oranın paydası "ihracat" iken, Lübnan için kullanılan oranların paydası (hizmet ihracatı dâhil ihracat + birincil gelir) rakamlarından oluşmaktadır. Bu hâliyle bile Lübnan çok borçluluk kriterlerini aşmaktadır.

7. Suriye İç Savaşı'nın Lübnan Ekonomisine Etkisi

Bu bölümde de Suriye İç Savaşı'nın Lübnan ekonomisini ne şekilde etkilediğine dair kısa bir değerlendirme yapılacaktır. Bu amaçla bazı ekonomik parametrelerin Suriye İç Savaşı'nın başladığı 2011'den itibaren sekiz yılda (2011-2018) aldığı değerler ile önceki sekiz yıldaki (2003-2010) değerler mukayese edilecektir. Teknik olarak bu yöntemin sınırlılıkları olmakla birlikte genel bir değerlendirme yapma imkânı sağlayabilecektir.

Tablo 9: Suriye İç Savaşı'nın Lübnan Ekonomisine Etkisi (%)

Yıllar	Büyüme	Cari Açık/GSYH	İhracat/GSYH	UA Turizm Gelirleri/GSYH	Kamu Gelirleri/GSYH	Vergi Gelirleri/GSYH	Kamu Harcamaları/GSYH
2003	3,23	-25,59	7,59	33,77	21,05	15,86	34,72
2004	6,68	-20,82	8,25	28,03	21,96	16,52	30,54
2005	2,69	-12,78	8,74	27,77	21,15	15,17	29,12
2006	1,55	-5,07	10,36	24,78	23,4	14,99	34,54
2007	9,31	-6,46	11,34	23,35	22,37	14,92	33,6
2008	9,07	-14,09	11,95	21,69	22,44	16,36	32,46
2009	10,23	-19,04	9,84	20,22	22,21	16,82	30,31
2010	7,98	-19,64	11,07	20,88	20,15	16,86	27,65
2011	0,87	-13,83	10,69	17,02	21,79	16,32	28,21
2012	2,54	-23,43	10,78	16,72	19,85	15,12	28,43
2013	3,81	-25,5	8,91	14,99	18,52	14,07	28,58
2014	2,46	-26,21	7,8	14,2	19,87	14,05	28,07
2015	0,21	-17,1	6,93	14,19	17,69	13,45	24,64
2016	1,53	-20,45	6,85	14,4	18,3	13,5	27,54
2017	0,85	-22,83	6,19	15,22	20,45	15,25	27,88
2018	-1,93	-22,64	5,96	15,82	19,2	14,93	30,74
2003-2010	6,34	-15,44	9,89	25,06	21,84	15,94	31,62
2011-2018	1,29	-21,5	8,01	15,32	19,46	14,59	28,01

Kaynak: Dünya Bankası (Büyüme, Cari Açık, İhracat, UA Turizm Gelirleri); IMF (Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri, Vergi Gelirleri).

Lübnan; İsrail ile savaştığı 2006 yılında %1,55 büyürken, 2007'deki Paris Bağışçılar Konferansı'nda^{viii} alınan destekle 2007-2010 arasında oldukça hızlı bir büyüme trendi yakalamıştır. Bu dört yılda Lübnan ortalama %9,15 büyümüştür. 2010 yılında %7,98 büyüyen Lübnan'ın büyüme oranı Suriye'de iç savaşın patlak vermesiyle 2011'de %0,87'ye düşmüştür. Ülkeye gelen mültecileri ekonomiye entegre edemeyen Lübnan Suriye İç Savaşı öncesindeki sekiz yılda ortalama %6,34 büyürken sonrasındaki sekiz yılda ortalama %1,29 büyümüştür. Yani 2011-2018 döneminde büyüme önceki sekiz yıla göre ortalama beş puan daha düşük gerçekleşmiştir.

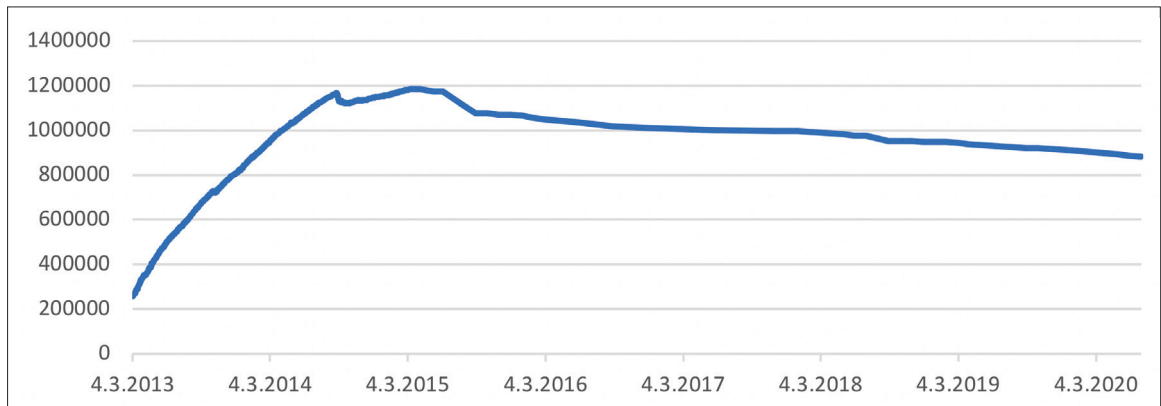
Bölgedeki bozulan istikrar Lübnan'ın döviz gelirlerini olumsuz etkilemiştir. Cari açığın GSYH'ye oranı 2003-2010 döneminde ortalama %15,44 iken 2011-2018 döneminde %21,5 olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılı itibarıyla %11,07 olan ihracatın GSYH içindeki payı ise 2018 yılı itibarıyla %5,96'ya düşmüştür. Suriye İç Savaşı'ndan önceki sekiz yılda ihracatın GSYH içindeki payı ortalama %9,89 iken sonraki sekiz yılda ortalama %8,01 olarak gerçekleşmiştir. Bu düşüşün sebeplerinden birisi de ülkenin turizm gelirlerindeki nispi düşüştür. Uluslararası turizm gelirlerinin GSYH'ye oranı 2003-2010 döneminde %25,06

iken 2011-2018 döneminde %15,32'ye düşmüştür. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün tahminlerine göre Lübnan'daki işsizlik 1990-2010 yılları arasında ortalama %9 olarak gerçekleşirken 2011-2018 yılları arasında iki kat artarak yaklaşık %18-20 düzeyine ulaşmıştır. IMF'nin 2019 Ekimindeki raporuna göre ise işsizlik %20 civarındayken genç işsizlik %30'un üzerine çıkmıştır.

Ülkede 2020 Temmuz itibarıyla 880.414 kayıtlı Suriyeli varken ülkede bulunan toplam Suriyeli mülteci sayısının 1,5 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir. ILO tahminlerine göre 2018 itibarıyla yaklaşık 384 bin Suriyeli mülteci iş gücüne katılırken bunların %30-35'i işsizdir. Bununla birlikte mülteciler çoğunlukla kayıt dışı sektörde ve düşük vasıflı işlerde çalışmaktadır. Suriye İç Savaşı öncesinde %44 gibi büyük kayıt dışı istihdam oranına sahip olan Lübnan'da bu oran 2018'e kadar 10 puan artmıştır.²⁷

Lübnan'ın kamu harcamaları 2003-2018 döneminde GSYH'nin ortalama %31,6'sı iken 2011-2018 döneminde %28'e düşmüştür. Diğer taraftan Lübnan kamu gelirlerinin GSYH'ye oranı 2003-2010 döneminde ortalama %21,8 iken 2011-2018 döneminde %19,5'e; vergi gelirleri ise yine aynı dönemlerde %15,9'dan %14,6'ya inmiştir.

Tablo 10: Lübnan'daki Kayıtlı Suriyeli Mülteci Nüfusu (2013-2020)

Kaynak: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UHCR)

2016 yılında yayımlanan Dünya Bankası raporuna göre Suriye İç Savaşı'nın 2014 sonuna kadar Lübnan ekonomisine maliyetinin 7,5 milyar dolar olduğu ve kamu harcamalarını 2,6 milyar dolar arttırdığı tahmin edilmektedir. Ayrıca artan kamu harcamalarının bir kısmı diğer kamu hizmetlerinden kısılarak ya da hizmet kalitesi düşürülerek karşılanmıştır. Bu bağlamda ülkenin Suriye İç Savaşı öncesindeki hizmet seviyesine kalitesine çıkarılması için 2014 sonunda 2,5 milyar dolara ihtiyacı olmuştur. Suriye İç Savaşı'nın ülkenin sağlık, eğitim, sosyal güvenlik harcamaları bakımından 2014 yılına kadar Lübnan'a maliyeti 308 milyon dolar olarak tahmin edilmektedir. Yine rapora göre Suriye İç Savaşı'nın Lübnan'ın kilit ekonomik faaliyetleri üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerine bağlı olarak 2014 sonuna kadar tahsil edilen kamu gelirlerini 1,5 milyar dolar azalttığı tahmin edilmektedir.

Özetle Suriye'deki iç savaşın derin tarihsel, ekonomik, sosyal bağlara sahip olduğu Lübnan'ın ekonomisi üzerinde oldukça olumsuz etkileri ol-

muştur. Suriye İç Savaşı, Lübnan ekonomisinin 2006 sonrasında yakaladığı hızlı büyüme trendini sonlandırırken turizm başta olmak üzere ülkenin önemli döviz kaynakları üzerinde olumsuz etkisi olmuştur. Buna bağlı olarak cari açığa artış görülmüştür. Diğer taraftan Suriye İç Savaşı ile Lübnan'da artan mülteci nüfusuna bağlı olarak ülkede işsizlik ve bunlara bağlı olarak kamu maliyesi üzerindeki külfet artmıştır.

8. Ekonomik Krizin Topluma Yansımaları

Lübnan'ın içinde bulunduğu ekonomik krize yönelik toplumun verdiği tepkiler esas itibarıyla siyaseti ve diğer örgütlü yapıları hedef alan protestolar, ekonominin dolarizasyonu ve hayat pahalılığına bağlı olarak intiharların artması şeklinde olmuştur.

8.1. Protestolar

8.1.1. Çöp Protestoları (2015)

Lübnan'ın sorunlu siyasal yapısına ve bunun yol açtığı sosyo-ekonomik sorunlara yönelik

tepkilerin nüvelerini 2015 yılında görmek mümkündür. Beyrut'taki tek çöp toplama şirketinin 2015 Temmuzunun ortalarında çalışmalarını durdurması ve ana çöp depolama merkezlerinden birinin kapatılması neticesinde²⁸ başkent sokaklarında biriken çöpler halkın sağlığını tehdit edecek düzeye gelmiştir. Üzerine bir de atık toplama ihalelerine yönelik yolsuzluk iddialarının ortaya çıkmasıyla sosyal medya üzerinden örgütlenen halk “kokunuz çıktı” sloganlarıyla sokağa inmiştir. Bakanlık binalarını dahi işgal etmekten geri durmayan göstericilerin öncelikli talepleri çöplerin toplanması olmuştur. Ancak bunun yanında siyasi birtakım talepleri de olmuştur. Protestolarda göstericiler genel olarak mezhep ve ideoloji üstü bir dil benimserken somut olarak Çevre Bakanı Muhamed Maşnuk'un istifasını ve Mayıs 2014'te boşalan cumhurbaşkanlığı makamı için ortak bir adayın belirlenmesini talep etmişlerdir. Diğer taraftan protestoların çıktığı sırada tatilde olan İçişleri ve Belediyeler Bakanı Nuhad Maşnuk tatilini yarıda bırakıp ülkeye dönmemesi nedeniyle gösterilerin siyasi sisteme yönelik eleştirilerini artmasına yol açmıştır. Neticede hükümet bir çözüm planı açıklarken çöplerin arındırılması 2015 sonunu bulmuştur.²⁹

8.1.2. Ekim 2019 Olayları

Lübnan, 2015'ten sonraki en büyük sokak gösterilerine Ekim 2019'da şahit olmuştur. Hükümet 3 Eylül 2019'da ekonomide olağanüstü hâl ilan ederken 17 Ekim 2019'da 2020 yılı bütçesindeki gelir kalemini arttırmak için “Voip” olarak bilinen internet üzerinden yapılan telefon görüşmelerine vergi getireceğini duyurmuştur. Ancak WhatsApp, Facebook, Messenger, Apple FaceTime uygulamalarını kullanan 3,5 milyon kişiden yıllık 250 milyon dolar vergi geliri elde edilmesi beklenen yasa tasarısı toplumda büyük bir infial uyandırarak Başbakan Saad Hariri'nin istifasına giden yolun önünü açmıştır.³⁰

Sokaklara dökülen, çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu kızgın halk lastik yakarak caddeleri trafiğe kapatırken güvenlik güçleriyle arbedeye girmişlerdir. İletişim Bakanı Muhammed Şukayr, basına “WhatsApp Vergisi” olarak yansıyan yasa tasarısının onaylanmayacağını açıklamışsa da ekonomik ahvale tepkili olan kalabalık yatışmamış ve protestolara devam etmiştir. Politikacıların yozlaştığını, vergilerin çok yüksek olduğunu ve kendilerinin yoksullaştığını düşünen halk orman yangınlarıyla mücadelede de yetersiz kalan hükümetin yanı sıra Cumhurbaşkanı Mişel Avn, Meclis Başkanı Nabih Berri gibi isimlerin de istifasını istemiştir. Bu gelişmeler üzerine Başbakan Hariri, vekil ve bakan maaşlarının yarı yarıya azaltılması, İletişim Bakanlığı ve bazı kamu kurumlarının kapatılması ve devletten çalınan paraların geri alınması gibi 2020 yıl bütçesi için tasarruf önlemleri açıklasa da devam eden protestolar neticesinde 29 Ekim 2019'da istifa etmek durumunda kalmıştır.³¹ Hariri hükümetinin yerine ise Hristiyan ve Şii siyasilerin desteğiyle Diyab hükümeti kurulmuştur. Protestolar, koronavirüs salgını nedeniyle ilan edilen kısıtlamalarla kesintiye uğrasa da günümüze kadar aralıklarla devam etmiş göstericilerin sivil itaatsizlik çağrıları yenilenmiştir. Bu süreçte ABD temsilcilikleri de gösterilerin hedefine alınmıştır.

2015'teki Çöp Protestoları ve 2019'daki sokak olayları, talepleri açısından baktığımızda büyük oranda paralellik göstermektedir. İki gösteriyi tetikleyen olaylar farklı olsa da esas itibarıyla yozlaşmış siyasi sistem ve onun yol açtığı sorunlar protesto edilmiş, ideolojiler ve mezhepler üstü bir tutum sergilenmiştir. Nitekim Sünni Başbakan Hariri'nin yanı sıra Maruni Cumhurbaşkanı'nın ve Şii Meclis Başkanı'nın da istifaları istenmiştir. Göstericiler ülkenin bu parçalı siyasi yapısının ekonomik krizi derinleştirdiğini düşünmektedir ve kimileri mezhebe dayalı sistemden ziyade Lübnanlılık üzerinden bir kimlik oluşturulması gerektiğine inanmaktadır.

İçinde bulunulan ekonomik kriz bir yandan insanları yozlaşmış siyasilere karşı birleştirirken diğer yandan kişilerin birbirlerine olan güvenlerini kırmıştır. İnsanlar mücevherlerini ve paralarını evde saklamaya yönelirken kasa satışlarında artış olmuştur.³² Diğer taraftan nakit paraya olan talebi azaltmak için Merkez Bankası gösterilerin başladığı ekim ayından bu yana para çekmeye kısıtlamalar getirmiştir. Ayrıca Merkez Bankası bir genelge yayınlarak dövizli banka hesaplarından yapılan döviz transferlerini ve nakit çekimlerini, Merkez Bankası tarafından günlük olarak belirlenen piyasa kurlarından Lübnan pounduna dönüştürmelerini hükme bağlanmıştır. Alınan bu karar, halk nezdinde bir panik oluştururken yurt dışında okuyan birçok öğrencinin durumu zorlaşmıştır. Ülkede yitirilen finansal güven, dinî ya da mezhepsel olarak farklı hiziplere ayrılmış Lübnan'da istikrarın yeniden sağlanması hususunda olumsuz bir gelişmedir.

8.2. Dolarizasyon ve Hayat Pahalılığı

Krize yönelik verilen toplumsal tepkilerden birisi de ekonominin dolarize olmasıdır. Bankacılık sistemindeki mevduatların Eylül 2019'da %32'si yerli para, %68'i döviz cinsinden iken Haziran 2020'de yerli para cinsinden mevduat %23'e düşmüş, döviz cinsinden mevduat ise %77'ye çıkmıştır. Ülkede yerli paraya olan güvenin kaybolması neticesinde kiralardan arabalara ve sigorta primlerine birçok mal ve hizmet dolar cinsinden fiyatlandırılmaktadır. Ülke sabit döviz kuru uygulasa da yeterli döviz rezervi olmaması nedeniyle yerli paradaki fiyat düşüşünü engellememiş ve resmî döviz fiyatlarıyla piyasa fiyatları arasındaki fark gittikçe açılmıştır. Açılan makas neticesinde gıda ithalatına verilen sübvansiyon nispi olarak azaltılmıştır.

Diğer taraftan birçok Lübnanlı maaşını yerli para türünden almakta ve yerli paradaki hızlı düşüşe bağlı olarak giderek fakirleşmektedir.

Gıda bakımından dışarıya bağımlı olan ülkede özellikle bu mallara erişim gittikçe zorlaşmaktadır.

Haziran 2020'nin sonlarına doğru fırıncılar zarar ettikleri gerekçesiyle marketlere ekmeğe satmayı durdururken fırınların önlerinde uzun kuyruklar oluşmuştur. Fırıncılar üretimi durdurabileceklerini ifade ederlerken hükümet 1.500 LBP'ye satılan 900 gramlık sübvansiyonlu ekmeğin fiyatını 2.000 LBP'ye çıkartmıştır.³³ Ülkenin içinde bulunduğu krize bağlı olarak fiyatları artan bir başka besin ise et olmuştur. Kriz öncesi; 15 bin LBP'ye satılan 1 kilo dana eti 36 bin LBP'nin üzerine, 30 bin LBP'den satılan 1 kilo koyun eti ise 50 bin LBP'nin üzerine çıkmıştır. Askerî yemekhanelerde et kullanımını durdurulmuştur.³⁴ Birleşmiş Milletler verilerine göre 2018 yılında 155 milyon dolara ulaşan et ithalatı yarı yarıya düşerken Kasaplar ve Canlı Hayvan Tacirleri Birliği Başkanı Maarouf Bakdash, kasapların neredeyse dörtte üçünün çalışmayı bıraktığını belirtmiş ve hükümet sübvansiyonu olmadığı takdirde et ithalatı yapılamayacağını söylemiştir.³⁵ Bir yandan gıda fiyatları artarken diğer yandan ise hane halkının geliri değersizleşmektedir. 675.000 LBP olan asgari ücretin karşılığı Ekim 2019'da 450 dolar iken 2020 Haziran sonunda yaklaşık 75 dolara düşmüştür. Bu durum ise toplumda hayat pahalılığı ve ekonomik kriz nedeniyle intihar vakalarını artmasına yol açmıştır.³⁶

Lübnan ekonomisinin sorunlarından birisi aşırı dolarizasyon olup Haziran 2020'de toplam mevduat içerisinde yerli para cinsinden mevduatın payı %23, yabancı para cinsinden mevduatın payı ise %77'dir.

Diğer taraftan ekonomik kriz nedeniyle kamu hizmetlerinde aksamalar ortaya çıkmıştır. Yerli paradaki düşüşün 2020 Haziranının ikinci yarısından itibaren ivme kazanmasıyla elektrik üretimi için gerekli yakıtın temin edilmesi zorlaşmış bunun neticesinde ülkenin genelinde uzun süreli elektrik kesintileri yaşanmıştır. Günlük 3 ila 8 saat olarak başlayan elektrik kesintileri giderek artarken Lübnan'ın en büyük hastanesi olan, 430 yatağa ve 10 ameliyathaneye sahip Refik Hariri Hastanesi'nde dahi 18 saate varan kesintiler görülmüştür.³⁷ Günün büyük bölümünde trafik ışıkları çalışmazken elektrik kesintileri nedeniyle marketlerdeki gıda maddeleri bozulmaktadır.³⁸ Buğday, et gibi temel besinlerde dışarıya olan bağımlılık nedeniyle bu malların fiyatları piyasadaki döviz kuru fiyatındaki değişimleri doğrudan yansıtmaktadır. Bu durum ise yoksul halkın temel besinlere ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan döviz kuruna bağlı olarak elektrik üretilmemesine, bu durum ise başta sağlık hizmetleri olmak üzere toplumsal hayatın birçok alanına etki etmektedir. Bu gelişmeler toplumun radikalleşmesinin önünü açmaktadır. Nitekim Fransız Dışişleri Bakanı'nın 1 Temmuz 2020'de yaptığı açıklamasında kötüleşen sosyal krizin dinler arası şiddet riskini arttırdığını ifade etmiştir.³⁹

9. Çözüm Arayışları

9.1. CEDRE Konferansı

Lübnan, içinde bulunduğu mali krizle mücadelede kullanmak üzere ihtiyaç duyduğu kaynakları uluslararası bağışçılardan sağlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda, Özel Sektörle Birlikte Reformlar Yoluyla Kalkınma İçin Ekonomik Konferansı (CEDRE) 6 Nisan 2018'de, Lübnan kalkınmasını ve yapacağı reformları desteklemek için Fransa'nın ev sahipliğinde toplanmıştır. Toplantıya bazı özel sektör ve sivil toplum temsilcileri

dâhil 48 ülke ve kuruluştan katılımcı yer almıştır.

Konferansta, Suriye'deki çatışmalardan ve onun yol açtığı kitlesel göçlerden, Lübnan ekonomisinin ve altyapısının etkilendiği belirtilmiştir. Aynı sebeple işsizliğin daha da arttığı, ülkenin mültecilere yönelik uluslararası bir kamu hizmeti sunduğu vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra ülkenin, yüksek kamu açığı ve yüksek kamu borcu gibi yapısal ve ayrıca sektörel sorunlarının olduğu ifade edilmiştir. Toplantıda, dönemin Lübnan Başbakanı Saad Hariri, ülkesinin "İstikrar, Büyüme ve İstihdam Vizyonu"nu sunmuştur. Buna göre vizyon:

1. Kamu ve özel yatırımların artırılması
2. Mali düzenlemelerle ekonomik ve finansal istikrarın tesis edilmesi
3. Yolsuzlukla mücadele, kamu sektörünün ve kamu maliyesi yönetiminin modernizasyonunu içeren temel sektörel ve sektörler arası düzenlemeler gerçekleştirilmesi
4. Lübnan'ın üretken sektörlerinin güçlendirilmesi ve çeşitlendirilmesi ile bu sektörlerin ihracat kapasitelerinin geliştirilmesi üzerine kuruludur.

Bunun yanı sıra toplantıda katılımcılara, esas olarak altyapının geliştirilmesi ve üzerindeki baskının hafifletilmesini hedefleyen Sermaye Yatırım Programı (CIP) sunulmuştur. Program; elektrik, su, atık yönetimi, ulaşım, iletişim, turizm, sanayi alanlarında yatırımları ve reformları içermektedir. Programın ilk aşaması, hazırlık süreciyle birlikte 6 yılı kapsarken programın değerinin kamulaştırma maliyetleri dâhil 10,8 milyar dolar olduğu, bunun %35'inin özel yatırımlardan gelebileceği tahmin edilmektedir.

Toplantıda Lübnan hükûmeti, kamu veya özel sektörden uluslararası yatırımcının güvenini arttırmak için 2019'dan itibaren önündeki (2019-2023) 5 yıl için GSYH'nin %5'i kadar bir mali

sıkılaştırma yapmayı taahhüt etmiştir. Bu sıkılaştırma, birincil fazla elde etmeyi sağlayacak şekilde, hem gelir yönlü (vergi toplama yollarının geliştirilmesi de dâhil) hem de Lübnan Elektrik'e yapılan transferlerin azaltılması gibi harcama yönlü olacaktır. Bunun yanı sıra hükümet; yapısal zorluklar ve boşluklarla başa çıkmak ve kamu ve özel yatırımları teşvik etmek için yapısal ve sektörel reformlar gerçekleştirme sözü vermiştir.

Gerçekleştirilecek yapısal reformlar, ülkenin; yolsuzlukla mücadelesini arttırmak, idarenin güçlendirilmesi ve hesap verilebilirliğinin artırılması yönünde olacaktır. Bu doğrultuda kamu mali yönetimi güçlendirilecek, ihale kuralları modernize edilecek, gümrükler yeniden düzenlenecek ve kamu yatırım harcamaları arttırılacaktır. Bunun yanı sıra kara parayla mücadele çabaları arttırılacak ve terörizmin finansmanı ile mücadele için uluslararası standartlara uygun adımlar atılacaktır.

Sektörel reformlarla ilgili olarak CIP programının başarısı için, elektrik, su ve atık yönetimi alanları önemli görünmüştür. Elektrik alanıyla

ilgili olarak üretimi ve tarifeleri arttırılacaktır. Su alanında daha önce çıkarılan Su Kanunu'nun (Water Code) uygulanmasına geçilecektir. Diğer taraftan atık yönetiminde ise sorumlulukların dağıtılmasına dayanan bir strateji doğrultusunda adımlar atılacaktır.

CIP, Dünya Bankası Grubu tarafından olumlu karşılanmıştır. Katılımcılar, programın başarısı için önemli görülen hükümet reformlarını desteklerken programın ilk aşamasına katkıda bulunmayı kabul etmişlerdir. Ayrıca Özel sektörün kamu projelerine katılımına dayanan Kamu Özel Ortaklık Yasası'nı takdir etmişlerdir. Bununla birlikte katılımcılar:

- Hükümetin; enerji, su ve atık yönetimi gibi toplumun temel ihtiyaçlarına yönelik alanların önemini,
- Hükümetin toplu taşımaya olan yatırım yaparken özel sektörün ulaşım sektöründeki yatırımlarının arttırılmasının önemini,
- Sağlık, eğitim gibi sosyal sektörlere yönelik yatırım ve harcamaların artması gerektiğini vurgulamıştır.

Katılımcılar, konferansta geçen programlar ve verilen taahhütler çerçevesinde Lübnan hükümetine, 9,9 milyar doları imtiyazlı olmak üzere 10,2 milyar dolar kredi ve 0,86 milyar dolar (kredi sübvansiyonları dâhil) hibe vermeye karar

vermiştir.^{40,41} Ayrıca toplantıda reformların ve taahhütlerin izlemesini sağlayacak iki mekanizma oluşturulmuştur. Birincisi Beyrut'ta operasyonel nitelikte bir koordinasyon grubu; ikincisi de bağışçıların (Dünya Bankası, Avrupa Birliği, Bir-

Tablo 11: CEDRE Ülkelerin Kaynak Taahhütleri (milyon dolar)

	Krediler	Hibeler	Toplam
Uluslararası Banka/Fon/Kuruluşlar	8.272	0	8.272
Dünya Bankası Grubu	4.000	0	4.000
Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası	1.353	0	1.353
Avrupa Yatırım Bankası	984	0	984
İslam Kalkınma Bankası	750	0	750
Kuveyt Fonu	500	0	500
Arap Kalkınma ve Sosyal Kalkınma Fonu	500	0	500
Avrupa Birliği	185	0	185
Devletler	2.980	385	3.365
Suudi Arabistan	1.000	0	1.000
Fransa	492	185	677
Katar	500	0	500
Hollanda	369	0	369
Türkiye	200	0	200
Kuveyt	180	0	180
İtalya	148	0	148
ABD	0	115	115
İngiltere	0	85	85
Almanya	74	0	74
Japonya	10	0	10
Finlandiya	7	0	7
Toplam	11.252	385	11.637

Kaynak: https://www.researchgate.net/publication/331313727_CEDRE_1_2_3_Go_the_Lebanese_Economic_Spring_Erişim (28.05.2020)

leşmiş Milletler, Almanya, Fransa, Suudi Arabistan, Kuveyt) ve Lübnan hükûmetinin temsilcilerinden oluşan stratejik karar mekanizmasıdır.⁴²

Lübnan, konferansta verdiği reform sözlerinin önemli kısmını gerçekleştirememiştir. Özellikle 2019 bütçesindeki açığını düşürememesi, 2018'de gerçekleşen bütçe açığının (GSYH'nin %11,5'i) planlanandan (GSYH'nin %9'u) daha fazla açık vermesi bağışçılar tarafından olumsuz karşılanmıştır. Bunun yanı sıra, elektrik tarifelerinin arttırılmamış olması ile enerji, iletişim ve sivil havacılık sektörlerinde düzenleyici kurumlar oluşturulmaması katılımcılar tarafından olumsuz karşılanan bir başka husustur.^{43,44} Neticede görüşmeler devam ediyor olsa da Lübnan hükûmeti konferanstaki yükümlülüklerini yerine getirmede için kredi alamamıştır. Bununla birlikte bağışçılar kredi taahhütlerini düşürmüştür.⁴⁵ Beyrut Amerikan Üniversitesi Siyasi Araştırmalar Bölümü Başkanı Hilal Khashan, CEDRE fonlarını alabilmesi için Lübnan'ın yapması gereken reformların anayasal olarak mümkün olmadığı görüşündedir.⁴⁶

9.2. IMF ile Görüşmeler

Lübnan ekonomisinin gerek cari açıklar gerekse kamu açıkları nedeniyle döviz ihtiyacı yüksektir. Ekonomi Eski Bakanı ve Merkez Bankası Eski Başkan Yardımcısı Nasser Saidi'nin Nisan'daki tahminlerine göre bankaların yeniden yapılandırılması ve sermayelendirilmesi için 25-30 milyar dolara ve ayrıca makroekonomik ve mali reformlar, yapısal uyum, Merkez Bankasının yeniden yapılandırılması, ödemeler dengesi desteği ve gerekli sosyal güvenlik oluşturulması için ilave 25-30 milyar dolara ihtiyaç vardır.⁴⁷ Bununla birlikte fatura her geçen gün daha da kabarmaktadır. Ülkenin ihtiyaç duyduğu döviz sağlamak için öncelikli tercihi CEDRE bağlamında uluslararası bağışçılar olsa da CEDRE sürecinden finansman sağlanamadığı için karar alma süreçlerine görece daha az katılabilecekleri IMF'ye başvurumaya mecbur kalmışlardır.

21 Ocak 2020'de kurulan Diyab hükûmeti; buğday, ilaç, yakıt gibi temel ihtiyaç maddeleri bakımından dışarıya bağımlı olunması nedeniyle bu ihtiyaçların karşılanması için önceliğini döviz rezervlerinin korunması olarak belirlemiştir.⁴⁸ Hükûmet, güvenoyu almasından sonraki süreçte 9 Mart 2020'de vadesi gelecek borçları bu açıdan değerlendirirken 12 Şubat 2020'de IMF'den teknik yardım talep etmiştir. Bu bağlamda IMF'den, ülkenin temerrüde düşmesini önleyecek bir plan oluşturması için Beyrut'a bir ekip göndermesi istenmiştir.⁴⁹

Hükûmet, 9 Mart'ta vadesi gelen borçlarını ödeyemeyeceğini ancak alacaklılarla yapılacak müzakerelerle borcun yeniden yapılandırılması için çalışacaklarını; borçların yeniden yapılandırılması sürecinde alacaklıların çıkarlarını gözetme konusunda yapıcı ve destekleyici bir tutum içerisinde olacaklarını, bu sebeple yabancı alacaklıların yargı yoluna başvurmalarından ziyade rızaya dayanan bir yaklaşım içerisinde bulunmalarını beklediklerini açıklamıştır. Bu doğrultuda hükûmet, 30 Nisan 2020'de IMF ile görüşmelere temel olacak ve CEDRE'de verdiği taahhütlere paralel olan kapsamlı bir kurtarma planı açıklamıştır. İçerdiği bazı veriler tartışmalı olan Lübnan hükûmetinin Finansal Kurtarma Planı'nda⁵⁰ yer alan döviz kuru ve para politikası, ödemeler dengesi ve dış destek, maliye politikası, kamu borcunun yeniden yapılandırılması, finansal sektörün yeniden yapılandırılması, yeni ekonomik büyüme modeli için reformlar bölümlerindeki dikkat çeken başlıca hususlar şöyledir:

- Ülkeye döviz girişinin ani bir şekilde durması sonucunda cari açığı finanse edilemez hâle gelmiş; bu durum da resmî döviz kuru ile piyasa kuru arasında bir farklılık meydana getirmiştir. Uzun dönem toparlanmanın sağlanabilmesi için dolar kuru yakın gelecekte 3.500 LBP olarak güncellenecektir. Diğer taraftan, gerçek değerini yansıtmak ve rekabeti

korumak için Merkez Bankası gelecekte daha esnek bir döviz kuru sistemine (kontrollü dalgalanan kur sistemi ya da sürünen çıpa gibi) geçecektir.

- Fiilen bankalar tarafından gerçekleştirilen sermaye kontrollerinin daha adil bir hâle gelmesi ve daha kapsamlı şekilde uygulanması için hükümet kısa vadede harekete geçecektir. Finansal istikrar sağlanana kadar sermaye kontrolleri devam edecek, reformlar sonucunda güvenin sağlandığı somut şekilde görülmeye başlanınca bu sermaye kontrolleri kademeli olarak kaldırılacaktır.
- İyimser tahmine göre Lübnan hükümeti, kademeli toparlanmanın sağlanması ve kamu dış borcunun başarılı şekilde yeniden yapılandırılması için gelecek 5 yılda toplam 10 milyar dolara ihtiyaç duymaktadır.
- Birincil bütçe açığının 2024'e kadar GSYH'nin yaklaşık %3,8'inden %1,6'sına düşürülmesi ve bu bağlamda kamu harcamalarının 2024'e kadar GSYH'nin %4,5'i kadar azaltılması hedeflenmektedir. Kamu harcamalarının sınırlandırılması için öngörülen tedbirler:
 - a. GSYH'nin yaklaşık %2,9'unu oluşturan Elektrik İdaresine (EdL) yapılan transferlerin azaltılması (EdL'nin açığı elektrik tarifelerinin artırılması suretiyle kapatılacaktır).
 - b. Askerî personel sayısının dondurulması ve askerî personelin terfilerinin boş kadro şartına bağlanması.
 - c. Sözleşmeli personelin 5 yıl içinde yıllık %5 oranında azaltılması.
 - d. Kamuya personel alımlarının durdurulması ve sonraki yıllarda emekli olacak personel kadar kamu personel sayısının azaltılması.

e. Askerî personelin emeklilik koşulları başta olmak üzere emeklilik sisteminin gözden geçirilmesi, erken emekliliğin kaldırılması.

f. Kamu iktisadi teşebbüsleri ve benzeri diğer kamu kuruluşlarını her bakımdan gözden geçirilerek bunlara yapılan transferlerin azaltılması.

g. Yerel kaynaklarla finanse edilen yatırım harcamalarının azaltılması.

h. Merkezî Hazine Sistemi ve Tek Hazine Hesabı oluşturarak kamu nakit yönetiminin ıslah edilmesi.

i. Mali reform programından olumsuz etkile-necek düşük gelir grupların sosyal güvenlik sistemiyle korunması.

- Kamu gelirlerinin 2024'e kadar GSYH'nin %3,7'si kadar artması beklenmektedir. Kamu gelirlerinin artırılması için öngörülen tedbirler:

a. Vergi tabanının genişletilmesi (Özellikle gümrük vergilerinin artırılması ve KDV istisnalarının kaldırılması).

b. Yüksek gelir gruplarına yönelik vergilerin artırılması (Kademeli olarak kurumlar vergisinin %17'den %20'ye çıkartılması, 1 milyon doların üzerindeki mevduatların elde ettiği faiz geliri için vergi oranının %10'dan %20'ye çıkarılması, 225 milyon LBP üzerindeki gelirler için gelir vergisini %25'ten %30'a çıkarılması, lüks tüketim malları için KDV oranının %11'den %15'e çıkarılması)

- 2027 yılına kadar borç yükünün GSYH'nin %83'üne indirilmesi hedeflenmektedir. Borç yükünün büyüklüğü dikkate alındığında borçların yeniden yapılandırılması kaçınılmazdır. Borçları yeniden yapılandırılması için hükümetin stratejisi şöyledir:

- a. Döviz rezervlerinin korunması için Eurobond anapara ve faiz ödemelerinin askıya alınması ve Eurobond sahipleriyle iyi niyetli görüşmelerin sürdürülmesi.
 - b. Görüşmelerde bir çözüme ulaşıncaya kadar, iç borçta anapara ödemelerinin ertelenmesi ve düşük oranda da olsa vadesi gelen faiz ödemelerinin yapılması.
 - c. İki taraflı veya çok taraflı borç sözleşmelerinde; tercihli kreditor statüsündeki çok taraflı kurumlara tam ödeme yapılması, öteki çok taraflı kreditorler ile iki taraflı borç sözleşmelerinde de borç ödemelerinin devam etmesi.
 - Finansal sektörün yeniden yapılandırılması:
 - a. Finansal sektördeki kayıpların %100 karşılanması zorunluluğu yoktur. Hiçbir hükümet böylesine ağır zararların sonraki nesillere yüklemenin sorumluluğunu alamayacaktır.
 - b. Merkez Bankasının zararları yaklaşık 66 trilyon LBP olup resmî döviz kuru üzerinden hesaplanmış GSYH'nin %100'ünden fazlasını oluşturmaktadır. Kayıplar Merkez Bankasının zarar doğurucu operasyonlardan (görev zararlarından) kaynaklanmaktadır.
 - c. Lübnan Bankacılık Sistemi; Merkez Bankasının yapılandırılmasından kaynaklanan kayıplara ek olarak, krizden ve kamu borçlarının yeniden yapılandırılmasından kaynaklanan zararlar karşı karşıya kalacaktır. Lübnan bankalarının toplam kayıpları 186 trilyon LBP'ye ulaşabilecektir. Kayıpların yaklaşık 154 trilyon LBP'si kaçınılmazdır.
 - d. Plan, önce ortakların ve tercihli ortakların tam kefaletini istemektedir (31 trilyon LBP tutarında sermaye silinecektir). İkincisi mevduatlar hariç, varsa diğer yükümlülükler silinecektir. Otoriteler mevduat sahiplerini büyük oranda korumaya çalışacaklar ancak başaramazlarsa her şey ihtimal dâhilindedir.
 - e. Ekonominin hızlıca toparlanması için %50'si nakit para olmak üzere 200 milyon dolar sermaye getirilmesi koşuluyla beş ticari banka lisansı verilmesi düşünülmektedir.
 - Yeni ekonomik modele yönelik reformlar şunlardır:
 - a. İş aleminde rekabetçi bir çevre oluşturulması için, CEDRE kapsamında hazırlanan yeni bir kamu ihale yasası, rekabet ve tüketici koruma yasası, çalışma yasası gibi yasaların onaylanması.
 - b. Ekonomik daralma ve koronavirüs mücadele kapsamında, acil desteğe ihtiyacı olan işletmelere likidite desteği sağlanması.
 - c. Yolsuzlukla mücadele ve kamu israflarını önlemek için kontrol mekanizmaları kurulması (bu çerçevede bir Ulusal Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu kurulmuştur).
 - d. Gümrüklerin teknolojik arttırmaya yönelik bir gümrük reformu stratejisi hazırlanmıştır.
 - e. Elektrik tarifelerinin yükseltilmesi ve elektrik sektörünü denetleyici ve düzenleyici bir kurum oluşturulması.
 - f. Telekomünikasyon sektörünün serbestleştirilmesi ve özel sektöre daha fazla açılması, Lübnan Telekom'un şirketleştirilmesi, sektörde denetleyici ve düzenleyici bir kurum oluşturulması.
- Bugüne kadar, Şii ve Hristiyan siyasetçilerin IMF ile varılacak bir anlaşmanın getireceği

kemer sıkma önlemlerine dair endişeleri, bu siyasetçilerin desteğiyle kurulan Diyab hükûmetinin IMF'den uzak durmasına neden olmuştur. Ancak koronavirüs nedeniyle kötü gidişatın şiddetlendiği Lübnan ekonomisine dış kaynak bulunamaması, egemenliğe zarar verme endişelerine rağmen IMF ile masaya oturulmasına neden olmuştur. Lübnan 1 Mayıs 2020'de resmî olarak IMF'den yardım istemiştir.

Hükûmetin 10 milyar dolarlık bir kaynak sağlamak için IMF sürdürdüğü görüşmelerin başlarında olumlu bir hava hâkim olduğu izlenimi verilmekteydi. IMF Başkanı Kristalina Georgieva, hükûmetin kurtarma planını ileriye doğru atılmış önemli bir adım olarak değerlendirmesi, IMF'nin anlaşmanın 3 milyar dolar olarak düşünülen ilk kısmının yıl sonuna kadar Lübnan'a verileceği yönünde bir izlenim oluşturmuştur.⁵¹ Bunun yanı sıra IMF İletişim Departmanı Direktörü Gerry Rice, 21 Mayıs⁵² ve 4 Haziran'da⁵³ yaptığı açıklamalarda Lübnan'la müzakerelerin yapıcı olarak devam ettiğini ifade etmiştir. Ancak çok geçmeden olumlu hava Lübnan'ın IMF ile görüşmelerindeki danışmanlarının istifalarıyla bozulmuştur.

IMF ile görüşmelere zemin hazırlayan hükûmetin kurtarma programında rakamların güvenilirliğine dair oluşan soru işaretleri müzakerelerde Lübnan tarafında tartışmalara yol açmıştır. Müzakerelerde Lübnan'a danışmanlık yapan Henri Chaoul, Lübnanlı siyasetleri ve finans makamlarını finansal açıklara ilişkin gerçek rakamları gizlemekle suçlamış ve hükûmetin reform yapmaya ya da bankacılık sektörünü yeniden yapılandırmaya yönelik bir irade sahibi olmadığı gerekçesiyle 18 Haziran 2020'de görevinden istifa etmiştir. Eski Maliye Bakanı ve Emel Hareketi Üyesi Ali Hasan Halil ise kurtarma programının aceleyle hazırlandığını ve birçok hatanın yapıldığını söylemiştir. 29 Haziran 2020'de ise müzakerelerde Lübnan'a danışmanlık yapan bir başka isim Maliye Bakanlığı Genel Müdürü

Alain Bifani istifa etmiştir. Bifani, hükûmetin kurtarma planını reddederken planın satın alma gücünü düşüreceğini ve ekonomideki daralmayı arttıracığını ifade etmiştir.

IMF ise kurtarma planındaki rakamları kabaca doğru bir büyüklük sıralaması olarak görürken ortak bir anlayışa ulaşılamamış olmasını asıl sorun olarak görmektedir.⁵⁴ Zira kapsamlı reformların başarıya ulaşabilmesi için toplumun geneli tarafından benimsenmesi gerekmektedir. Maliye Bakanı Gazi Vezni ise 23 Haziran Salı günü yaptığı açıklamada ise Merkez Bankası Başkanı Riad Salame ile finansal kayıpların hesaplanması hususunda bir anlaşmazlıklarının olmadığını ve IMF ile görüşmelerin olumlu ilerlediğini ifade etse de⁵⁵ 3 Temmuz'da IMF ile görüşmeler teknik olarak devam ettiğini ancak son yıllara ait ekonomik kayıpların hesaplanmasına ilişkin anlaşmazlıklardan dolayı fiilen durduğunu açıklamıştır.⁵⁶

Görüşmeler tekrar başladığında Lübnan ile IMF arasında birkaç hususta müzakerelerin çetin geçmesi muhtemeldir. Bunlar, siyasetlerin rant elde ettiği; devlet enerji şirketi Lübnan Elektrik (EdL), telekomünikasyon, gümrükler, limanlar, kamu maaş ve emeklilik aylıkları ile ilgili meselelerdir. Bunun yanı sıra dalgalı döviz kuru rejimine (floating exchange rate) geçiş sorun olarak ortaya çıkabilecektir.⁵⁷

İç savaştan bu yana açıkları milyar dolarlara ulaşan EdL, hâlâ yeterli elektriği sağlayamamaktadır. Kamu açıklarının önemli bir kaynağı olan EdL, elektrik tesisinden ziyade partilerin çiftliği olarak görülmektedir. Özel elektrik üreticilerinin ve dizel tedarikçilerinin çıkarlarına ters olmasına rağmen hiçbir hükûmet bu yapıyı düzeltmeye cesaret edememiştir. Gümrükler, limanlar ve sınır kapıları, ithalat vergilerinden kaçakçılık yapılarak partilere ve organize gruplara çıkar sağlanan bir başka alandır.

IMF ile anlaşmada engel teşkil edebilecek bir başka husus kamu sektörünün yeniden yapılandırılmasıdır. Kamu sektöründe 350.000 kişiden fazla kamu personeli ve sözleşmeyle hizmet alınan eleman varken bunlara yapılan ödemeler genel bütçenin %43'ünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda IMF'nin kamu sektörünü küçültme talebi hükûmeti zorlayacaktır. Lübnan'ın dalgalı döviz kuruna geçmesi, yüksek enflasyon oranına sahip ülkenin fiyatlara müdahalesini zorlaştıracaktır. Yerli paranın dolar karşısında yaklaşık 25 yıldan beri sabit bir fiyata sahip olduğu dikkate alındığında bu değişimin zor olacağı ortadadır.^{58,59}

Koronavirüs salgınıyla durumu iyice kötüleşen Lübnan'ın IMF tahminine göre 2020 yılında %12 küçülmesi ve enflasyon oranının %17 olması beklenmektedir. Hükûmet buğday, ilaç, yakıt gibi temel ihtiyaçların ithalatını sübvans^{60,61} ederek yüksek enflasyon oranlarını dizginlemeye çalışsa da ülkenin çok düşük olan döviz rezervleri bu sübvansiyonu sürdürmeye yetmeyecektir. Gıda arz güvenliğini tehlikeye sokan bu durum, ülkenin IMF ile yapacağı anlaşmada pazarlık gücünü azaltacaktır. Bu durum ise "bir dolar, bir oy" kuralıyla işleyen IMF'de en çok kotaya sahip ABD'nin ve yüksek kotalardan birisine sahip olup ve İran'la güç mücadelesinde olan Suudi Arabistan'ın ülkedeki etkisinin artmasına yol açabilecektir.

Diğer taraftan IMF tarafından istenilecek reformlar gerçekleşirse İran destekli Hizbullah'ın mali kaynakları zayıflayabilecektir. ABD'nin egemenliğinin artması ülkenin İsrail ile olan ilişkilerine de yansımaları muhtemeldir. Özellikle İsrail ile münhasır ekonomik bölgeler üzerindeki anlaşmazlığın İsrail'i tatmin edecek şekilde çözülmesine yol açabilir. Sonuç olarak ülkenin ihtiyaç duyduğu kaynağı sağlayanların birtakım politik ve iktisadi avantajlar sağlaması beklenmelidir.

9.3. Çin Alternatifi

Ekonomik krizle mücadelede IMF'ye alternatif bir yol olarak Çin ile müzakerelerin yapılması gerektiğini düşünenler bulunmaktadır. Bunların başında IMF'nin isteyeceği reformlarla gücünü kaybedecek olan Hizbullah'tan gelmektedir. Hizbullah Lideri Hasan Nasrallah 16 Haziran 2020'de yaptığı açıklamada Çin'in kilit altyapı yatırımlarını yapmak için hazır olduğunu ve kriz içerisindeki ülkenin "Doğu'yu kucaklaması" gerektiğini ifade etmiştir.⁶² Bu açıklamayı takip eden günlerde Hizbullah taraftarı medyada içinde devlet kontrolünde olanların da bulunduğu Çin şirketlerinin limanlar, demiryolları, enerji üretimi ve atık yönetimi gibi alanlarda yapabileceği 12 milyar dolarlık yatırım paketini yayınlamıştır.⁶³

2019 yılında Çinli iş insanları, Lübnan'a yaptıkları ziyaretlerde Beyrut ile Şam'ı birleştirecek bir karayolu, Beyrut'u Şam üzerinden Yeni İpek Yolu'na bağlayacak demiryolu ve ucuza elektrik üretmeyi sağlayacak güneş enerjisi santralleri gibi projeleri fonlamayı teklif etmişlerdir.⁶⁴

Hükûmet tarafından önce Çin alternatifi göz ardı edilse de IMF ile görüşmelerdeki olumsuzluklar neticesinde bu alternatif değerlendirilmeye başlanmıştır. Başbakan Diyab, Çin'in Beyrut Büyükelçisi Wang Kejian ile 2 Temmuz 2020'de görüşmüştür. Birçok Lübnanlı Bakanın (Ulaştırma, Turizm, Çevre, Enerji, Kamu İşleri Bakanlarının) katıldığı toplantıda iki ülke arasında her düzeyde iş birliğinin artırılması hususu ele alınmıştır. Çin tarafından henüz konuyla ilgili bir açıklama gelmemiştir.⁶⁵

Hizbullah'ın "Doğu" ile ilişki kurmak istemesinden "Batı" rahatsız olmaktadır. 17 Haziran 2020'de, Trump yönetimi tarafından 20 Aralık 2019 tarihinde imzalanan "Sezar Suriye Sivil Koruma Yasası" yürürlüğe girmiştir. Yasaya göre Suriye rejimine finansal, teknolojik destek sağlayanlara veya mal ve hizmet yardımında bulu-

nanlara yönelik yaptırımlar öngörülmektedir. Suriye rejimi ile olan ilişkileri nedeniyle Hizbullah da hedef tahtasındadır. Bununla birlikte yasanın yürürlüğe girmesini takip eden günlerde Yakın Doğu Bürosu Başkanı David Schenker tarafından yapılan açıklamada Hizbullah'ın vergi ve gümrük kaçakçılığı gibi faaliyetlerinin Lübnan için bir tehdit olduğu belirtilirken, yapılan resmî açıklamada daha diplomatik bir dil kullanılmakla birlikte Çin yatırımlarına atıfla, Lübnan'ın tuzağa düşmemesi gerektiği ifade edilmiştir.

Çin tarafı sessizliğini korumaktadır. Daha önce (2019 Kasım'da) Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi İrtibat Bölümü Batı Asya ve Kuzey Afrika'dan sorumlu Müdür Zhang Jian ABD'nin Lübnan'daki yerini almaya çalışmadıklarını ifade etse de Çin yumuşak gücünü kullanarak ülkede nüfuzunu arttırmak istemektedir. Bu bağlamda, Çin'in "Bir Kuşak Bir Yol" (Yeni İpek Yolu) projesi bakımından önem taşıyan Lübnan'da yaptığı, ekonomik ve kültürel girişimler dikkat çekmektedir.

Koronavirüs salgınıyla gelişen "Bağış Diplomasisi" doğrultusunda Çin, Lübnan'a ilki Nisan 2020'de olmak üzere birçok defa maske, test kiti, koruyucu ekipman bağışında bulunmuştur. Bu yardımlar arasında doğrudan Lübnan ordusuna yapılan bir yardım da vardır. Bunun yanı sıra Çin, 2020 Şubat ayında mülteci kamplarındaki sağlık çalışanları ve gönüllüler arasında farkındalık oluşturmak amacıyla çevrimiçi çalıştaylar düzenlemiştir.

Çin, 20 Aralık 2019'da temeli atılan ve inşaatı Çin Devlet İnşaat Şirketi tarafından yapılacak Lübnan Ulusal Müzik Yüksek Enstitüsünün yapımı için toplamda 62⁶⁶ (Arab News'e göre 66) milyon dolarlık yatırım yapacaktır. Enstitünün tanınmış sanatçıları ülkeye çekeceği "Bir Kuşak Bir Yol" çerçevesinde bir sanat merkezi olacağı beklenmektedir. 2020 Mayıs'ta Lübnan Kültür Bakanı Abbas Mortada ile Büyükelçi Wang ara-

sında "eşitlik ve karşılıklı fayda" temelinde "iki ülke arasındaki kültürel değişim ve karşılıklı öğrenmeye daha geniş bir platform" sağlayacak kültür merkezi oluşturma konusunda anlaşmaya varmışlardır.

Çin için Ortadoğu gerek ticari ilişkileri gerekse coğrafi konumu açısından önem arz etmektedir. 1970'li yıllarda uyguladığı ekonomi politikaları sonucunda artan üretimine pazar bulmak için Çin, Ortadoğu'nun ithalatında %15,5 civarında olan pazar payını arttırmak istemektedir. Ayrıca Çin ihtiyaç duyduğu enerjinin yaklaşık %35'ini Ortadoğu'dan sağlamaktadır. Bu sebeple Çin ekonomisinin arz güvenliği açısından bölgenin ayrı bir önemi vardır. Diğer taraftan Çin, birçok alanda rekabet içerisinde olduğu ABD'nin nüfuzunun daha yüksek olduğu Malakka Boğazı'nı ve Süveyş Kanalı'nı bir ölçüde devre dışı bırakacak Yeni İpek Yolu projesi kapsamında Akdeniz'e açılmak istemektedir. Bu anlamda Çin'in Akdeniz'e kıyısı olan liman kentlerine ilgisi artmaktadır.

Bu doğrultuda Lübnan Yeni İpek Yolu'nun Akdeniz'e açılacağı kapılardan bir tanesi olması bakımından önem arz etmektedir. Böylelikle Çin tacirlerinin Malakka Boğazı ve Süveyş Kanalı'na uğramaksızın Akdeniz'e açılmaları sağlanacaktır. Bunun yanı sıra Çin'in Lübnan ve Ortadoğu'daki pazarlarını daha da genişletme imkânı verecektir. Lübnan'daki altyapı yatırımları Çinli şirketler için kârlı bir girişim olacak; ilaveten Çin'in bölgedeki istihbari bilgiye ulaşımını kolaylaştıracaktır. Çin'in Lübnan'da nüfuz sağlaması ABD etkisini sınırlandıracaktır.

9.4. Beyrut Limanı Patlaması ve Çözüm Arayışları

Batum'dan Mozambik'e giden, Rus vatandaşı ve Güney Kıbrıs'ta mukim bir kaptanın yönetimindeki Moldova bandıralı gemi 13 Kasım 2013'te teknik zorluklar nedeniyle Beyrut'a yanaşmıştır. Deniz taşımacılığı dergisi Arrest News'a

göre Lübnanlı yetkililerin yaptığı inceleme sonucunda geminin denize açılmasına izin verilmemiştir.⁶⁷ 2.750 ton amonyum nitrat limanda bir depoya taşınmıştır. Kaldırıldığı depoda yaklaşık 7 yıl bekleyen amonyum nitrat henüz belirlenemeyen bir nedenden dolayı 4 Ağustos 2020’de infilak etmiştir. Patlamada 182’den fazla kişinin öldüğü, 6.000’den fazla kişinin yaralandığı, 300.000’den fazla insanın evini kaybettiği ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra Lübnan ve bölge ticaretinde önemli bir merkez olan Beyrut Limanı kullanılamaz hâle gelmiştir. Patlamanın kaza mı yoksa ülkeyi yönlendirmeyi amaçlayan uluslararası bir sabotaj mı olduğu tartışılmaktadır.

Beyrut Limanı ülkenin en derin deniz limanı olup temel lojistik merkezlerinden birisidir. Liman üç kıttadan 56 limanla doğrudan bağlantılı iken dünya çapında 300 limanla iş birliği içerisindedir. Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının verilerine göre ülkenin dış ticaretinin %67’si Beyrut Limanı’ndan yapılmaktadır. Ülkenin diğer büyük limanı olan Trablusşam Limanı’nın ise bu trafiği kaldırarak kapasitesi bulunmamaktadır. Beyrut Limanı ülkeye 2018 yılında 313 milyon dolar, 2019 yılında ise yaklaşık 200 milyon dolar gelir sağlamıştır.⁶⁸ Beyrut Valisi’nin açıklamasına göre patlamanın dolaylı ve dolaysız toplam maliyetinin 10 ila 15 milyar dolar arasında olması beklenmektedir.⁶⁹ Limandaki patlama sonucunda gerçekleşecek bu kayıplar ekonomik krizin daha da derinleşmesine yol açacaktır.

Patlama gıda arz güvenliği üzerindeki endişeleri de arttırmıştır. Patlamada 120.000 ton kapasiteye sahip silo yıkılmıştır. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Raoul Nehme; yıkılan silonun içinde 15.000 ton tahılın olduğunu, ülkenin bir aylık tahıl rezervinin kaldığını, bununla birlikte ülkenin krizden kaçınmak için yeterli ölçüde una sahip olduğunu ancak gıda güvenliğini sağlamak için 3 aylık rezerve ihtiyaç duyduklarını açıklamıştır.⁷⁰

Gıda ihtiyacının karşılanmasında %65-80 oranında dışarıya bağımlı olan Lübnan’ın patlamayla hem Beyrut Limanı’nın kullanılamaz hâle gelmesi hem de döviz darboğazı sebebiyle gıdaya erişimi daha da zorlaşmıştır. Ülkenin diğer büyük limanı olan Trablusşam Limanı hem düşük kapasiteye sahip hem de en yakın silolara yaklaşık 2 km uzaklıktadır. Bu durum gıda fiyatlarının artmasına ve yoksul halkın gıdaya erişiminin zorlaşmasına yol açacaktır.⁷¹

Gerek limandaki patlamanın Lübnan ekonomisine etkileri, gerekse patlayıcı nitelikteki maddelerin şehir içerisinde tutulmasına yönelik yönetim zafiyeti eleştirileri ülkede zaten var olan toplumsal tepkiyi arttırmıştır. Tepkilerin yoğunlaşması üzerine Diyab hükümeti 10 Ağustos 2020’de istifa etmiştir.

Her ne kadar ABD Büyükelçisi tarafından “devlet içindeki devlet” olarak nitelenen Hizbullah’ın “Batı” karşıtı bir tutumu olsa da mevcut uluslararası konjonktür ve ülkenin “Batı” ile olan tarihsel bağları dikkate alındığında, ülkenin “Doğu”dan dış yardım sağlaması pek mümkün gözükmemektedir. Zaten eksen değişikliği olarak yorumlanabilecek durum karşısında Çin temkinli davranmaktadır; Lübnan’a kaynak sağlama konusunda bir açıklaması da olmamıştır.

Beyrut Limanı’ndaki patlamadan sonra ülkenin Batı’ya (IMF’ye) yönelmekten başka alternatifini kalmamış gibidir. Bu doğrultuda IMF ile görüşmeler tek çözüm yolu olarak görülmektedir. Nitekim Ekonomi ve Ticaret Bakanı Raoul Nehme ülkenin dış yardım olmaksızın liman patlamasının etkileriyle mücadelede mali imkânlarının çok kısıtlı olduğunu ve IMF ile görüşmelerin kriz içerisinde olan Lübnan için tek çıkış yolu olduğunu söylemiştir. IMF ile varılacak anlaşma neticesinde gerçekleştirilecek reformlarla Hizbullah’ın gücü zayıflayacaktır.

Beyrut Limanı'ndaki patlamadan sonra ülkenin Batı'ya (IMF'ye) yönelmekten başka alternatifini kalmamış gibi gözükmektedir.

10. Sonuç

Ülkenin 2019 sonu itibarıyla dış borç stoku 33,7 milyar dolara ulaşırken 2020 Mayıs sonu itibarıyla net kamu iç borç stoku 74.419 milyar LBP'dir. GSYH'sine oranla dünyanın en borçlu ülkelerinden olan Lübnan, 9 Mart 2020'de vadesi gelen borçlarını ödeyememiştir. Hâlihazırda kamu borçlarının GSYH'nin %175'ini geçtiği ülkede borç stoku daha da artma eğilimindedir. Borç stoklarının artmasının en önemli nedenlerinden birisi 1990 yılından bu yana süren kamu açıklarıdır. Lübnan borç aldığı kaynakları, uzun vadede geri ödenebilirliğini sağlayacak yatırımlar yerine cari harcamalarını finanse etmek için kullanmıştır. Hâl böyleyken 2017'nin ikinci yarısında yürürlüğe giren düzenlemeyle hükümet hem personel hem de emekli maaşlarını arttırmış ama işe alımların durmasına neden olmuştur. Ayrıca işe alımların durmasına bağlı olarak artan işsizlik nedeniyle sosyal harcamaları arttırmıştır.

Ülkedeki yüksek mülteci nüfusu da kamu harcamalarını arttırıcı yönde baskı oluşturmaktadır. Her ne kadar mülteci nüfusu, uluslararası kuruluşlar ve göçmenler aracılığıyla ülkeye döviz girişine neden olsa da diğer taraftan kayıt dışılığın artmasına ve dolayısıyla kamu gelirlerinin azalmasına yol açmıştır. Din ve mezhep farklılıklarına dayanan siyasi yapı ülkede yolsuzluklara, kamu malının israfına ve istikrarsızlığa yol açmaktadır. Bu durum, cari harcamalarının artmasına ve veriminin düşmesine neden olmakta; bunun yanı sıra ülkenin içinde bulunduğu ekonomik krizden

kurtulması için gerekli reformların yapılmasına engel olmaktadır.

Ülkenin dış borçlarının artmasının temel sebeplerinden birisi de çok yüksek cari açıklardır. 2018 yılı itibarıyla cari açık GSYH'nin %22'si düzeyindedir. Yeterli döviz üretemeyen ekonomide kaçınılmaz olarak dış borçlar artacaktır. Öte yandan, münhasır ekonomik bölgede kanıtlanacak petrol rezervleri ülke için büyük önem arz etmektedir. Zira ülkenin döviz ihtiyacını doğuran sebeplerden birisi enerjide dışa bağımlılıktır. Bu bölgede petrol üretilmesi ödemeler dengesine olumlu yansıtacağı gibi istihdamı arttıracaktır. Ancak petrol bulunsa dahi üretime geçilebilmesi için zamana ihtiyaç vardır.

Ülke ekonomisindeki başat faaliyet alanı turizm sektörüdür. Lübnan'da turizm doğrudan ya da dolaylı olarak önemli bir istihdam alanı oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra ülkenin önemli döviz geliri kaynağıdır. Ancak koronavirüs salgını nedeniyle turizm sektöründe yaşanacak daralma ülkeyi döviz gelirlerinden mahrum bırakacağı gibi işsizliğin daha da artmasına neden olmuştur. Öte yandan 2011 yılında patlak veren Suriye İç Savaşı, Lübnan ekonomisindeki krizi daha da derinleştirmiştir. Nüfusuna oranla büyük bir mülteci akınına maruz kalan Lübnan, mültecileri ekonomiye entegre edememiş; neticede işsizlik oranları artarken büyüme oranları oldukça düşmüştür. Suriye İç Savaşı ile bölgede bozulan istikrar, ihracatın ve turizm gelirlerinin nispi olarak düşmesine ve cari açığın artmasına yol açmıştır. Görüldüğü üzere turizm, bölgesel gerginlikler, savaşlar, salgın hastalıklar gibi dış etkenlerden kolayca etkilenen bir sektördür. Bu sebeple ülke ekonomisinin güçlendirilmesi için orta ve uzun vadede üretim faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Döviz rezervleri eriyen Lübnan'ın, içinde bulunduğu kriz nedeniyle ihtiyaç duyduğu krediyi temin etmek için CEDRE bağlamında uluslararası

bağışçılarla ve ayrıca IMF ile görüşmeleri devam etmektedir. Bu görüşmelerde verilecek krediler şartlı olup Lübnan'dan reformlar yapması istenmektedir. Lübnan hükûmeti ise reformlarla çıkarları zedelenecek olan başta Hizbullah olmak üzere siyasi ve örgütlü grupların reform karşıtı baskısı ile azalan döviz rezervlerine bağlı olarak buğday, yakıt, ilaç gibi maddelerinin arz güvenliğinin tehlikeye düşmesi hâlinde ortaya çıkabilecek toplumsal tepki arasında sıkışmıştır. Diğer taraftan Hizbullah'ın temsil ettiği siyasi eğilimler, Çin'den kaynak temin edilmesinden yana görüş belirtmektedir. Çin'in de "Bir Kuşak Bir Yol" projesi kapsamında bölgeye ilgisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak hükûmetin Çin ile bazı temasları olmakla birlikte kamuoyuna yansıyan resmî bir borç görüşmesi yoktur. Bununla birlikte ABD, Çin ile ilişkilerden olan rahatsızlığını açıklamıştır. Her kim olursa olsun, Lübnan'a kaynak sağlayacakların ülkede faiz getirilerinin yanı sıra ekonomik ve siyasi çıkar elde edecekleri de kesindir.

Beyrut Limanı'ndaki patlamanın yol açtığı yıkımın imarı ilave ve acil kaynak ihtiyacını arttırmış, ülkenin en büyük limanının ve silosunun tahrip olması gıda güvenliğini tehlikeye düşürmüştür. Bunlara ilaveten, liman faciası halkın tepkisini daha güçlü olarak göstermesine yol açmıştır. Bu şartlar altında, kaynak arayışı hızlanacak, siyasi kadroların önerilen reformlara karşı olan direnci kırılacak ve muhtemelen kaynak arama çabaları IMF ekseninde yoğunlaşacaktır.

Özetle ülkenin siyasi, sosyal ve dışa bağımlı ekonomik yapısı kamu açıklarının dolayısıyla borç stokunun artmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra enerji bağımlılığı ülkenin dövize duyduğu ihtiyacı arttırmıştır. Ülkenin hizmet sektörüne dayanan kırılgan ekonomisi döviz ihtiyacını sağlayamadığından hükûmet ekonomik krizle mücadele için dışarıdan kaynak arayışı içerisine girmiştir. Kaynak sağlama çabaları sonrasında siyasi ve ekonomik dengelerin değişmesi beklenmektedir.

Son Notlar

- i Bu ve müteakip iki paragraf İslam Ansiklopedisinin Lübnan maddesinde yer alan bilgilere dayanılarak yazılmıştır.
- ii CIA'nın 2017 tahminlerine göre ise ekonominin %83'ünü hizmetler, %13,1'ini sanayi, %3,9'unu tarım sektörü oluşturmaktadır.
- iii Dünya Bankası'ndan 2018 verilerine göre Tarım, Hizmet, Sanayi Sektörlerinin GSYH içindeki paylarının toplamı %91,72 etmektedir.
- iv Dünya Bankası verilerinde %8,11'dir. Çalışmada genel itibarıyla Dünya Bankası verileri kullanılsa da kamu harcamalarıyla ilgili kısım IMF'den alınmış, bölüm içi tutarlılığın sağlanması açısından IMF verilerine göre yazılmıştır.
- v 2015 yılı verileri gelirler %17,7 olarak gösterilmekle birlikte gelir kalemlerinin toplamı (13,5+0,2+0,6+4=) 18,3 etmektedir. Dolayısıyla ya gelirler toplamı ya da gelir kalemleri ilişkin verileri yanlıştır.
- vi Ülkelerin birbirleriyle olan ticaretine dair veriler <https://trademap.org> adresinden alınmıştır.
- vii IMF verilerine göre 2018 %9,6'dır. Bölüm içi tutarlılığı sağlamak adına Dünya Bankası verileri kullanılmıştır.
- viii Paris III Conference of Donors: Ocak 2007'de gerçekleşen toplantıda Lübnan hükümeti uluslararası bağışçılara kapsamlı bir reform paketi sunmuş bunun karşılığında 7,6 milyar dolar finansal yardım ve yumuşak kredi almıştır.
- 1 "The Lebanese Government's Financial Recovery Plan", Lübnan Maliye Bakanlığı, 30 Nisan 2020.
- 2 "Total Registered Refugees", Data Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, 31 Ocak 2020.
- 3 "Where We Work", Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı (UNRWA), 1 Ocak 2019.
- 4 Muhammed Ali Akman, "Lübnan'da yaşayan Filistinli mültecilerin sayısı açıklandı", Anadolu Ajansı 21 Aralık 2017.
- 5 "The World Factbook: Lebanon", CIA.
- 6 Şit Tufan BUZPINAR, "Lübnan (Osmanlı Dönemi), **İslam Ansiklopedisi** (Ankara: TDV, 2003), cilt:27, s. 248-254
- 7 "Lübnan'ın Siyasi Görünümü", Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı.
- 8 Hacer Başer, "Lübnan'da üç eski bakan hakkında yolsuzluk suçlaması", Anadolu Ajansı, 21 Kasım 2019.
- 9 "Tourism", Republic of Lebanon: Invest In Lebanon.
- 10 "Lübnan: Genel Sektörel Bilgiler", Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 28 Mayıs 2020.
- 11 "Lebanon: Agriculture", Countrystudies.
- 12 "Lübnan'ın Akdeniz'deki ilk sondajı beklenen sonucu vermedi", Deniz Haber Net, 28 Nisan 2020.
- 13 "Lebanon to start oil, gas exploration in Block 9 by end of 2020", Xinhuanet, 13 Mayıs 2020.
- 14 "Lübnan petrol ve gaz arama faaliyetlerine başlamaya hazırlanıyor", Deniz Haber Net, 05 Şubat 2020.
- 15 Paul Morcos & May Hammoud, "The oil and gas of Lebanon tempts the appetite of its neighbours", TRT World, 05 Mart 2019.
- 16 "Lebanon: 2019 Article IV Consultation", International Monetary Fund (IMF), 17 Ekim 2019.
- 17 "Lebanon says ready to float pound only after aid secured", France 24, 15 Mayıs 2020.

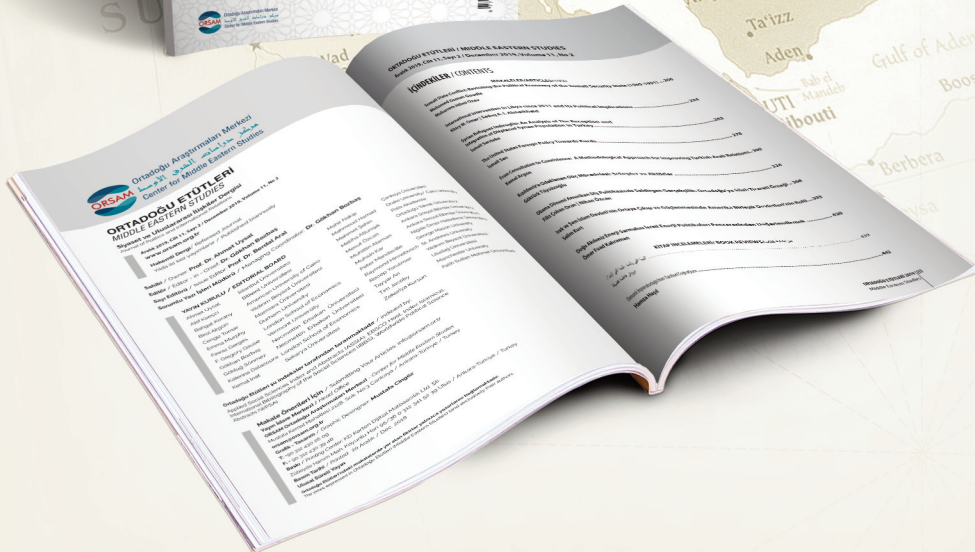
- ¹⁸ “Citizen Budget 2020”, Lübnan Maliye Bakanlığı.
- ¹⁹ “Citizen Budget 2019”, Lübnan Maliye Bakanlığı.
- ²⁰ Eğilmez, Mahfi, **Kamu Maliyesi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 66.
- ²¹ “Central Bank Sets New Exchange Rate for the Import and Manufacturing of Basic Food Products”, Lebanon Updates, 06 Temmuz 2020.
- ²² “Lebanon Loses \$400 Million Yearly from Fuel Smuggling to Syria”, Şarku’l Avsat, 9 Mayıs 2020.
- ²³ “Lebanon’s Subsidized Diesel Oil, Flour Smuggled to Syria”, Naharnet, 9 Mayıs 2020.
- ²⁴ Najia Houssari, “Lebanon arrests head of money changers’ union”, Arab News, 8 Mayıs 2020.
- ²⁵ Mahfi Eğilmez, “Net Hata ve Noksan Tartışmaları”, Kendime Yazılar, 27 Şubat 2017.
- ²⁶ Çisil Erkan, Erdinç Tutar, Filiz Tutar, Mehmet Vahit Eren, “Türkiye’nin Dış Borçlarının Analizi 1980-2012”, Avekon, 2012.
- ²⁷ The Impact of Syrian Refugees on the Lebanese Labour Market, Bloom Invest Bank, 9 Temmuz 2018.
- ²⁸ “Lübnan’da ‘yolsuzluk’ ve ‘çöp krizi’ protestosu”, Hürriyet, 23 Ağustos 2015.
- ²⁹ Ayşe Selcan Özdemirci, “Lübnan 2015”, Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü (ORMER), 2016.
- ³⁰ “Lübnan’da ‘WhatsApp vergisi’ protestoları hükümet karşıtı gösterilere dönüştü”, BBC, 18 Ekim 2019.
- ³¹ “Lübnan Başbakanı Hariri istifa etti”, Hürriyet, 29 Ekim 2019.
- ³² “Lebanon economic crisis: people buy safes to store cash, sell off jewelry”, Gulf News, 21 Kasım 2019.
- ³³ Laila Bassam, “Lebanese government raises subsidised bread prices as currency tumbles”, Reuters, 30 Haziran 2020.
- ³⁴ Mahmut Geldi, “Lübnan’da ‘ekonomik kriz’ askerlerin yemeklerini de vurdu”, Anadolu Ajansı, 30 Haziran 2020.
- ³⁵ Nabih Bulos, “Where’s the beef? Lebanon’s currency crash puts desperation on the menu”, Los Angeles Times, 3 Temmuz 2020.
- ³⁶ “Lübnan’da ‘ekonomik kriz’ nedeniyle iki günde 4 kişi intihar etti”, Sputnik, 4 Temmuz 2020.
- ³⁷ Sunniva Rose, “Lebanese hospitals falling apart as coronavirus cases surge”, The National, 12 Temmuz 2020.
- ³⁸ “Lübnan’da 20 saate varan elektrik kesintileri: Trafik ışıkları çalışmıyor”, HalkTV, 13 Temmuz 2020.
- ³⁹ John Irish, “France says Lebanon crisis ‘alarming’, fears violence”, Reuters, 1 Temmuz 2020.
- ⁴⁰ “Conférence économique pour le développement, par les réformes et avec les entreprises - Economic Conference for Development through Reforms with the Private sector”, Fransız Dışişleri Bakanlığı, 6 Nisan 2018.
- ⁴¹ “Strategic Assessment: A Capital Investment Plan For Lebanon” A World Bank Group Document, 6 Nisan 2020.
- ⁴² Kenza Quazzani, “CEDRE : one year later, where are we ?”, Lorient Le Jour, 9 Nisan 2019.
- ⁴³ Kenza Quazzani, “CEDRE : one year later, where are we ?”, Lorient Le Jour, 9 Nisan 2019.
- ⁴⁴ Khalil Fleihan, “French Roadmap to Implement CEDRE Decisions in Lebanon”, Şarku’l Avsat, 30 Eylül 2019.
- ⁴⁵ Mohammed Choucair, “Lebanon: CEDRE Donors Reduce Funding Pledges”, Şarku’l Avsat, 20 Mayıs 2020.

- ⁴⁶ Dana Halawi, “Lebanon struggles to implement reforms, save deteriorating economy”, Xinhuanet, 10 Ekim 2019.
- ⁴⁷ Mohamad Faour, Alia Moubayed, ve Nasser Saidi, “Roundtable on Potential IMF Involvement in Lebanon”, Jadaliyya, 16 Nisan 2020.
- ⁴⁸ Tom Perry, “Lebanon Government Wins Confidence Vote as Protests Rock Beirut”, US News, 11 Şubat 2020.
- ⁴⁹ Ellen Francis, “IMF says Lebanon requests technical help on economy, debt”, Reuters, 12 Şubat 2020.
- ⁵⁰ “The Lebanese Government’s Financial Recovery Plan”, Lübnan Maliye Bakanlığı, 30 Nisan 2020.
- ⁵¹ Al Zeineddine, “IMF Response Signals Positive Agreement with Lebanon”, Şarku’l Avsat, 9 Mayıs 2020.
- ⁵² “Transcript of IMF Press Briefing”, IMF, 21 Mayıs 2020.
- ⁵³ “Transcript of IMF Press Briefing”, IMF, 4 Haziran 2020.
- ⁵⁴ Eric Knecht & Laila Bassam, “Lebanon adviser in IMF talks quits, citing ‘no genuine will’ for reforms”, Reuters, 18 Haziran 2020.
- ⁵⁵ “Lebanon’s Finance Minister: Negotiations with IMF Are Positive”, Şarku’l Avsat, 24 Haziran 2020.
- ⁵⁶ “Lebanon has suspended IMF talks, says finance minister”, Ansamed, 3 Temmuz 2020,
- ⁵⁷ Samia Nakhoul, “Lebanon’s IMF rescue plan fails to set reform roadmap”, Reuters, 18 Mayıs 2020.
- ⁵⁸ Samia Nakhoul, “Lebanon’s IMF rescue plan fails to set reform roadmap”, Reuters, 18 Mayıs 2020.
- ⁵⁹ Ali Zeineddine, “IMF Response Signals Positive Agreement with Lebanon”, Şarku’l Avsat, 9 Mayıs 2020.
- ⁶⁰ Eric Knecht & Tom Perry, “Lebanon at risk of a major food crisis: PM sounds alarm”, Reuters, 21 Mayıs 2020.
- ⁶¹ Ellen Francis, “Lebanese central bank to provide dollars for essential food imports”, Reuters, 21 Mayıs 2020.
- ⁶² Alison Tahmizian Meuse, “Hezbollah head prefers China to IMF for Lebanon bailout”, Asia Times, 17 Haziran 2020.
- ⁶³ Gasia Ohanes, “‘Pivoting East’: Will China come to Lebanon’s rescue?”, The New Arab, 3 Temmuz 2020.
- ⁶⁴ Najia Houssari, “Is it China’s turn to wield influence over Lebanon?”, Arab News, 12 Ağustos 2020.
- ⁶⁵ Gasia Ohanes, “‘Pivoting East’: Will China come to Lebanon’s rescue?”, The New Arab, 3 Temmuz 2020.
- ⁶⁶ “China-aided conservatory starts construction in Lebanon”, Xinhuanet, 20 Aralık 2020.
- ⁶⁷ “The Arrest News – Issue 11”, Ship Arrested, Ekim 2015.
- ⁶⁸ Mohamed Abdullah, “Beirut port, a major shipping point under rubble”, Anadolu Ajansı, 5 Ağustos 2020.
- ⁶⁹ “Beirut collective losses after Aug 4 blast may reach \$15 billion: governor”, Reuters, 5 Ağustos 2020.
- ⁷⁰ Ted Regencia, Linah Alsaafin & Farah Najjar, “Beirut explosion death toll rises to 135 as 5,000 wounded: Live”, Al Jazeera, 6 Ağustos 2020.
- ⁷¹ Ellen Francis & Maha El Dahan, “After blast, Lebanon has less than a month’s grain reserves”, Reuters, 5 Ağustos 2020.

ORTADOĞU ETÜTLERİ

MIDDLE EASTERN STUDIES

Hakemli Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi

ORSAM Yayınları

ORSAM, süreli yayınları kapsamında Ortadoğu Analiz ve Ortadoğu Etütleri dergilerini yayınlamaktadır. İki aylık periyotlarla Türkçe olarak yayınlanan Ortadoğu Analiz, Ortadoğu'daki güncel gelişmelere dair uzman görüşlerine yer vermektedir. Ortadoğu Etütleri, ORSAM'ın altı ayda bir yayınlanan uluslararası ilişkiler dergisidir. İngilizce ve Türkçe yayınlanan, hakemli ve akademik bir dergi olan Ortadoğu Etütleri, konularının uzmanı akademisyenlerin katkılarıyla oluşturulmaktadır. Alanında saygın, yerli ve yabancı akademisyenlerin makalelerinin yayımlandığı Ortadoğu Etütleri dergisi dünyanın başlıca sosyal bilimler indekslerinden Applied Sciences Index and Abstracts (ASSIA), EBSCO Host, Index Islamicus, International Bibliography of Social Sciences (IBBS), Worldwide Political Science Abstracts (WPSA) tarafından taranmaktadır.

📍 Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok.
No:3 Çankaya/Ankara

☎ +90 (850) 888 15 20
📠 +90 (312) 430 39 48

✉ info@orsam.org.tr
🌐 www.orsam.org.tr

📱 f in t v
orsamorgtr